

RASPRAVE O GLAZBENIM INSTITUCIJAMA I DRUŠTVIMA U KARLOVAČKOM TISKU U »DUGOM« 19. STOLJEĆU¹

LUCIJA KONFIC

*Odsjek za povijest hrvatske
glazbe HAZU
Opatička 18
10 000 ZAGREB*

UDK / UDC: 78:061.2+655.3.066.12(497.529Karlovac)“18“

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/ygjwrc2opy>

Izvorni znanstveni rad / Research Paper

Primljeno / Received: 26. 7. 2023.

Prihvaćeno / Accepted: 12. 10. 2023.

Nacrtak

U radu se detaljnijim čitanjem novinskih članaka o glazbi u »dugom« devetnaestom stoljeću nadopunjuju postojeće spoznaje o glazbenom životu Karlovca. Važnost lokalnog tiska, koji je u Karlovcu bio vrlo bogat, posebno dolazi do izražaja u vijestima o glazbenom životu i glazbenim prilikama. U okviru ovog istraživanja uzete su se u obzir sljedeće novine na hrvatskom jeziku: *Karlovački vjestnik* (1861), *Glasonoša* (1861-1865), *Karlovački vjestnik* (1866), *Svjetlo* (1884-1905), *Sloga* (1886-1888), *Karlovački glasnik* (1899-1903), *Glasonoša* (1905-1909) i *Sloga* (1910-1919). Postavljena su pitanja: Koliko je glazba bila važna kao kulturni i društveni faktor u gradu? O kojim se pojedincima, institucijama i društvima vezanim za glazbu pisalo? Tko je ini-

cirao i poticao glazbeni život grada i rasprave o njemu? Posebna pozornost posvetila se raspravama o karlovačkim glazbenim ustanovama i društvima koje su se u okviru ovoga rada podijelile u nekoliko tematskih skupina: 1) Prvo hrvatsko pjevačko društvo »Zora« i Trgovačko tamburaško društvo »Hrvatska«; 2) Glazbena škola u Karlovcu; 3) Pitanje gradske glazbe i odnos prema vojnoj glazbi.

Ključne riječi: Karlovac; glazbeni život; 19. stoljeće; novine; glazbene institucije; glazbena društva

Keywords: Karlovac; musical life; 19th century; newspapers; music institutions; music societies

¹ Istraživanje za ovaj rad financirala je Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2020-02-4277 »Institucionalizacija moderne građanske glazbene kulture u 19. stoljeću na području civilne Hrvatske i Vojne krajine« (MusInst19).

Glazbeni život manjih gradskih sredina u Hrvatskoj uglavnom se slabo i sporadično istraživao. Međutim, to se ne može reći za Karlovac, čiji je bogati glazbeni život potaknuo i istraživačke interese. Tako se Karlovac može podičiti znanstvenom monografijom *Glazba četiriju rijeka. Povijest glazbe Karlovačkog Pokuplja* Grozdane Marošević² i knjigom *Glazbom kroz povijest Karlovca* (urednice Ljiljane Šćedrov)³ uz druge razne članke, priloge i knjige posvećene pojedinim društvenim i glazbenim aspektima grada.⁴ Devetnaesto je stoljeće u njima označeno kao karlovačko »zlatno doba« (pogotovo do kraja 1860-ih).⁵

U ovom se radu postojeća znanja nastoje nadopuniti detaljnijim iščitavanjem novinskih napisa o glazbi u »dugom« 19. stoljeću.⁶ Pritom za vijesti o glazbenom životu i prilikama posebno dolazi do izražaja važnost lokalnog tiska, koji je u Karlovcu bio vrlo bogat. U okviru ovog istraživanja uzele su se u obzir sljedeće novine na hrvatskom jeziku:⁷

- *Karlovački viestnik* (ur. Dragutin Akurti,⁸ od 13. 3. Skender Vabković/Fabković),⁹ polutjedno, 2. 1. – 29. 6. 1861.¹⁰

² Grozdana MAROŠEVIĆ: *Glazba četiriju rijeka. Povijest glazbe Karlovačkog Pokuplja*, Zagreb: IEF – HMD, 2010.

³ Ljiljana ŠĆEDROV (ur.): *Glazbom kroz povijest Karlovca*, Karlovac: Glazbena škola Karlovac – Karlovačka županija, 1994.

⁴ Treba posebno istaknuti čak tri monografije Prvoga hrvatskog pjevačkog društva »Zora«: Dušan LOPAŠIĆ: »Zora« *I. hrvatsko pjevačko društvo u Karlovcu. Povijestne crtice: 1858. – 1892.*, Karlovac: Naklada i tisak Dragutina Hauptfelda, 1892; [Ljudevit KRAJAČIĆ]: *Spomen-knjiga Prvog hrvatskog pjevačkog društva »Zora« u Karlovcu: 1858-1908*, Karlovac: Naklada pjev. društvo »Zora«, 1910; Ivan OTT – Draženka POLOVIĆ – Ljiljana ŠĆEDROV: *Pjesmom za dom. Prvo hrvatsko pjevačko društvo »Zora«, Karlovac 1858-2008*, Karlovac: Gradsko kazalište Zorin dom – Grad Karlovac, 2008. Vrlo korisne informacije nalazimo i u knjizi Rudolf STROHAL: *Grad Karlovac opisan i orisan*, Karlovac: VI. nakl. (Tisak M. Fogine), 1906. i u knjizi *Karlovac na razmeđu stoljeća* u kojoj su iskorišteni (i) novinski napisi kao važan izvor informacija: Marija VRBETIĆ – Agneza SZABO: *Karlovac na razmeđu stoljeća: 1880 – 1914*, Zagreb: Školska knjiga, 1989. Vidi i: Ivan Ott (ur.): *Karlovački leksikon*, Zagreb: Školska knjiga, 2008.

⁵ G. MAROŠEVIĆ: *Glazba četiriju rijeka*, 58-76.

⁶ Uz literaturu posvećenu glazbi u Karlovcu, za temu glazbe u novinskih napisima vidi pogotovo radove: Zdravko BLAŽEKOVIĆ: *Glazba osjenjena politikom. Studije o hrvatskoj glazbi između 17. i 19. stoljeća*, Zagreb: Matica hrvatska, 2002; Zdravko BLAŽEKOVIĆ – Sanja MAJER-BOBETKO – Gorana DOLINER: *Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću*, Zagreb: HMD, 2009.

⁷ U Karlovcu je 1841-1847. izlazio i list *Der Pilger* na njemačkom jeziku. Urednik mu je bio F. C. Schall, a vlasnik Ivan Nepomuk Prettner. Istraživanje je tih napisa u tijeku.

⁸ Tatjana RADAUŠ: Accurti, Dragutin, *Hrvatski biografski leksikon, internetsko izdanje*, 1983, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=283>> (pristupljeno 15. 7. 2022).

⁹ Branko PLEŠE: Fabković, Skender (Aleksandar), *Hrvatski biografski leksikon, internetsko izdanje*, 1998, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=5798>> (pristupljeno 15. 7. 2022).

¹⁰ Prvi list na hrvatskom jeziku u Karlovcu. Zamolbu za njegovo pokretanje uputila je Karlovačka čitaonica 8. 12. 1860. godine. Usp. <<https://zavicajnikalendar.gkka.hr/2-sijecanj/>> (pristupljeno 15. 7. 2022).

- *Glasonoša* (ur. Abel Lukšić i dr.),¹¹ polutjedno, 1861-1865.¹²
- *Karlovački viestnik* (ur. Ljudevit Tomšić),¹³ tjednik, 6. 1. – 25. 9. 1866.¹⁴
- *Sovjetlo* (ur. Adolf G. Prettner), polutjedno, 1884-1905. (ne izlazi 1887-1888)¹⁵
- *Sloga* (ur. Adolf Milković; Dragutin Huzina od 1887), tjednik, 1886-1888.
- *Karlovački glasnik* (ur. Dragutin Hauptfeld), tjednik, 1899-1903.
- *Glasonoša* (ur. Dušan Lopašić), tjednik, 1905-1909.
- *Sloga* (ur. Dušan Lopašić), tjednik, 1910-1919.

Postavila su se pitanja: Koliko je glazba bila važna kao kulturni i društveni faktor u gradu? O kojim se pojedincima, institucijama i društvima vezanim za glazbu pisalo? Tko je inicirao i poticao glazbeni život grada i rasprave o njemu? Posebna se pozornost posvetila raspravama o karlovačkim glazbenim institucijama i društvima koje su se za potrebe ovoga rada podijelile u tri cjeline: 1) Prvo hrvatsko pjevačko društvo »Zora« i Trgovačko tamburaško društvo »Hrvatska«; 2) Glazbena škola u Karlovcu; 3) Pitanje gradske glazbe i odnos prema vojnoj glazbi.¹⁶

U navedenim novinama koje su izlazile u Karlovcu možemo naći napise vezane uz različite prigode muziciranja koji pokazuju da je glazba bila važan, ako ne i sastavni dio života grada. Pojedina gradska društva, ali i privatne osobe, kako primjećuje Ivan Ott, kao da se natječu tijekom cijele godine u organizaciji raznih društvenih događanja.¹⁷ U tim se društvenim događanjima glazba poistovjećuje s osjećajem uzajamnosti i zajedništva. U novinama se izvještava o koncertima, plesovima i drugim prigodama muziciranja (zabavama privatnog, poluprivatnog ili javnog tipa, tombolama, tzv. sijelima, odnosno kombiniranim književno-glazbenim večerima) i to u vidu najava, osvrta i izvještaja. Izvođači pojedinci u ranijem

¹¹ Lada ŠOJAT – Meri KUNČIĆ – Tea ROGIĆ MUSA: Lukšić, Abel, *Hrvatski biografski leksikon, internetsko izdanje*, 2018-2021, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11977>> (pristupljeno 5. 6. 2023). Navode se i drugi urednici lista: od 1862. Skender Vabković, 1863. Josip Eugen Tomić, Ivan Trnski, a od svibnja 1865. August Šenoa.

¹² List se od kraja rujna 1864. do kraja prosinca 1865. objavljivao u Beču. U tom razdoblju gotovo potpuno izostaju vijesti iz Karlovca.

¹³ France KOBLAR: Tomšić, Ljudevit, *Slovenska biografija online*, 2013, <<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi711854/>> (pristupljeno 15. 7. 2022). Vidi i *Věnac lep̃ih pěsmicah: cěrkvenih i světovnih, nanizao pěvoljubnoj školskoj mladeži Ljudevit Tomšić*, NSK 154.918. Vlasnik, nakladnik i izdavač novina bio je Dragutin Kostinčar.

¹⁴ U NSK-u nedostaju brojevi 4-13 (27. 1. – 1. 4. 1866).

¹⁵ U literaturi se navodi da su *Sloga* (1886), ali i kasniji listovi *Glasonoša* (1905) i *Sloga* (1910) faze u izlaženju novina *Sovjetlo*. Usp. Marija VRBETIĆ: Novinstvo u Karlovcu 1841-1941, u: Đuro Zatezalo (ur.), *Karlovac: 1579-1979*, Zagreb: Historijski arhiv u Karlovcu, 1979, 313.

¹⁶ U sklopu ove teme mogle bi se obraditi i razne druge cjeline – uloga glazbe u aktivnostima Narodne čitaonice, ansambli Obrtničko-radničkog društva »Nada«, glazba u kazalištu, glazba u općim školama, pitanje gradskog orguljaša, izgradnja glazbenog paviljona i dr., ali su se one zbog opsega rada u ovoj prilici izostavile.

¹⁷ Ivan OTT: »Zora« i »Zorin-dom«, od početaka do drugog svjetskog rata, *Sovjetlo*, (1998) 3-4, 8.

su se razdoblju najčešće navodili samo inicijalima. Posebno su se pratila gostovanja stranih glazbenika koji su nastupe u Zagrebu rado spajali s onima u Karlovcu na temelju poznanstava i na poziv tamošnjih uglednih kulturnih i javnih djelatnika. Povremeno saznajemo informacije vezane uz glazbovanje u bogoslužju (katoličkom, pravoslavnom). Glazba je bila sastavni dio vjenčanja i pogreba, glazbom i pjesmom dočekivali su se i ispraćali uvaženi gosti te su se čestitali imendani i godišnjice. U Karlovcu su posebnu važnost imala gradska društva, a među njima i glazbena, kao što su Prvo hrvatsko pjevačko društvo »Zora«, Obrtničko-radničko društvo »Nada« (pjevački zbor i tamburaški ansambl), Hrvatsko trgovačko društvo »Merkur« (pjevački zbor i tamburaški ansambl) i Trgovačko tamburaško društvo »Hrvatska«. Kroz djelovanje takvih društava nije se reflektirao samo glazbeni ukus grada nego i njegova društvena angažiranost, procjenjivala se (ne)složnost angažmana u nastojanjima oko zajedničkog cilja u korist grada, mjerilo se domoljublje i pronosilo ime Karlovca.

1) Prvo hrvatsko pjevačko društvo »Zora« i Trgovačko tamburaško društvo »Hrvatska«

Prvo hrvatsko pjevačko društvo »Zora« u prvo se vrijeme (do 1868) naziva samo Pjevačko društvo u Karlovcu ili Karlovačko pjevačko društvo. Društvene spomenice (1892, 1910, 2008) stavljaju početak društva u 1858. godinu. Draženka Polović navodi da su začetci društva u »glazbenim seansama 'za vlastitu dušu'« u stanu ilirca (odvjetnika, političara i publicista) baruna Dragojla Kušlana Zablatskog¹⁸ od jeseni 1854. do proljeća 1855. Polović ističe da su se »[t]i muzički susreti, na radost svekolikog građanstva, obično subotom, znali preseliti u neku od, tom prigodom prepunih, karlovačkih gostionica ili na viđenije društvene zabave«, premeštajući se tako iz privatne u javnu sferu.¹⁹ Opisujući prve godine djelovanja, Dušan Lopašić pojašnjava da je u nedostatku pisanih podataka posegnuo za kazivanjima Janka Modrušana, Šandora Medura i Ljube Lukšića. Od Lopašića saznajemo da su se pjevali hrvatski »četveropjevi« te u nedostatku repertoara i oni njemački prevedeni na hrvatski jezik. Neformalni susreti pjevača nastavili su se i nakon što se Kušlan preselio u Zagreb oko slikara Vjekoslava Karasa, a od 1858. kod Janka Modrušana po njegovu povratku iz Beča. Formalni ustroj društva može

¹⁸ Vlasta ŠVOGER: Kušlan, Dragojlo (Kuschland; Dragutin, Karlo), *Hrvatski biografski leksikon, internetsko izdanje*, 2013, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11593>> (pristupljeno 2. 6. 2023). Švoiger navodi da je Kušlan bio osnivač i član više kulturnih društava (čitaonice u Karlovcu, Križevcima i Varaždinu te pjevačkog društva u Karlovcu).

¹⁹ Draženka POLOVIĆ: Prvo hrvatsko pjevačko društvo »Zora«: 1858-2008, u: I. OTT – D. POLOVIĆ – Lj. ŠČEDROV: *Pjesmom za dom. Prvo hrvatsko pjevačko društvo »Zora«, Karlovac 1858-2008*, Karlovac: Gradsko kazalište Zorin dom – Grad Karlovac, 2008, 10.

se smjestiti u 1861, kada su potvrđena prva društvena pravila.²⁰ Pravila društva, objavljena brzo tiskom nakladnika i tiskara Abela Lukšića, osim u članku »Narodno pjevačko društvo u Karlovcu«, objavljena su i u novinama *Glasonoša* krajem 1862. kao primjer dobrog društvenog uređenja.²¹ Iz godine 1861. datiraju i najraniji novinski izvještaji o nastupima pjevačkog društva. Tako je na pokladnoj zabavi Narodne čitaonice 30. 1. 1861, koja je »nadvisila svojom krasotom sve prvašnje«, u pauzi nastupilo pjevačko društvo s nekoliko pjesama.²² Izvjestitelj navodi da je nastupilo 20 članova društva te da su pjevali domaće pjesme, među ostalima i dvije nove koje je sastavio Gjuro Klarić (1838-1909), pisac, prevoditelj i kulturni radnik, jedan od utemeljitelja karlovačkog pjevačkog društva i njegov tajnik 1866-67.²³ Upravo je ta zabava, uz onu kod gostioničara Bartola Škorića, u moru društvene ponude izdvojena među onima »koje se svojom sjajnošću i uzorom od ostalih odlikuju«. ²⁴ Razlog uzornosti i isticanja među inim zabavama bio je, uz društvenost i sklad u ugodnom i veselom provođenju pokladnog vremena, narodni duh koji se na njoj promicao plesanjem hrvatskog i slavonskog kola, izvođenjem pjesama na hrvatskom jeziku te nošenjem narodnog odijela. U ovom radu nećemo se osvrnuti na nastupe društva koji su tema velikog udjela napisa o Prvom hrvatskom pjevačkom društvu »Zora«, nego samo na one napise u kojima se raspravljalo o organizaciji i djelovanju društva.

Vjerojatno je najraniji osvrt na prve godine djelovanja društva dao upravo Gjuro Klarić u novinama *Karlovački viestnik* 1866.²⁵ Klarić početak Pjevačkog društva smješta u 1860. godinu. Za razliku od Lopašića koji na prvo mjesto postavlja Janka Modrušana kao utemeljitelja društva,²⁶ Klarić kao utemeljitelja navodi Antu Supana/Župana (1822-1878).²⁷ Iako ističe i »ugodnu uspomenu« na zabave društva

²⁰ U literaturi je, čini se, taj formalni aspekt u drugome planu. Djelovanje »Zore« dijeli se na tri razdoblja: prvo razdoblje djelovanja pjevačkog društva, koje se naziva i Modrušanovo doba (1858-1884; Janko Modrušan, osnivač društva, društveni djelatnik [Karlovac, 1837. – Karlovac, 1901]), drugo, Reinerovo doba (1885-1910; Vilim Reiner, trgovac i javni djelatnik [Karlovac, 1860. – Beč, 1920]), treće, Meislovo doba (1911-1945; David Meisel, nadkantor i zborovođa [Holešov, Moravska, 1885. – logor Jadovno, 1941]). Usp. I. OTT – D. POLOVIĆ – Lj. ŠČEDROV: *Pjesmom za dom*.

²¹ »Danas priobćujemo društvena pravila, potvrđena sa visok. odlukom namjestničkog vieća dne 9. srpnja 1861. iz kojeg se vidi kako je društvo racionalno ustrojeno.« ***: Narodno pjevačko društvo u Karlovcu, *Glasonoša*, 2 (8. 11. 1862) 90, 3; 2 (12. 11. 1862) 91, 3.

²² ***: U Karlovcu, 31. siečnja, *Karlovački viestnik*, 1 (2. 2. 1861) 10, 40.

²³ Klara PRANJKO: Klarić, Gjuro, *Hrvatski biografski leksikon, internetsko izdanje*, 2009, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10449>> (pristupljeno 13. 6. 2023).

²⁴ ***: U Karlovcu, 31. siečnja, *Karlovački viestnik*, 1 (2. 2. 1861) 10, 40.

²⁵ Gjuro KLARIĆ: Karlovačko pjevačko društvo, *Karlovački viestnik*, 1 (13. 1. 1866) 2, 9-10.

²⁶ Dušan LOPAŠIĆ: »Zora« I. *hrvatsko pjevačko društvo u Karlovcu. Poviestne crtice 1858. – 1892.*, Karlovac: Naklada i tisak Dragutina Hauptfelda, 1892.

²⁷ »Ima tomu više godina, odkako se sdružilo bilo malješno društvo od petorice, šestorice, sve samih vrlih veseljakah i vještih pjevačah u našem gradu, koji su ugodno zabavljali i sami sebe i prijatelje svoje sve do god. 1860. Naravna je stvar, da se čovjek pjevanja nikad zasititi nemože, te tako ti naši neumorni pjevači pozovu god. 1860. više braće u svoje kolo, i zbilja ustanovilo se društvo sastojeće iz 40 članovah, kojemu se dobre volje stavi na čelo utemeljitelj prvoga društva g. Ante Župan. Rečeni

od strane općinstva, Klarić ističe i brojne probleme s kojima se društvo suočavalo, a koji su proizlazili iz percepcije javnosti prema društvu: »[...] da nije za drugo, već za promicanje pijanstva« što je »poštenu pjevaču pravu volju za pjevanje oduzelo, nego je još i dotične gospodare potaknulo, da zabrane svojim mladim prisustvovati takovomu društvu.«²⁸

Klarić, jedan od najagilnijih animatora u reorganizaciji društva 1866, u spomenutu članku (koji je objavljen dva dana prije prve skupštine 15. 1. 1866) javno, u novinama, potiče sugrađane (»Mila braćo i sudruzi!«) na učlanjenje u društvo. Polović navodi kako je upravo to bio trenutak koji je pjevačko društvo pretvorio »u ozbiljno i uređeno građansko društvo«.²⁹ Klarić koristi novinski medij u odgojno-obrazovne svrhe promičući s jedne strane pozitivne strane pjevanja:

- poželjnost pjevanja kao zabave: »Nad pjevanja neima krasnije i nedužnije zabave [...]«
- nepotrebnost početnog ulaganja: »[...] a netreba, joj ma, već dobre volje i prirodjena glasa [...]«
- korist pjevanja kao utjehe: »Naš narod je od vjeka veoma zauzet za pjesmu; jer je nebrojeno putah imao snositi gorkih jadah, koje mu je jedina pjesma ublažiti mogla [...]«
- zalog obrazovanosti naroda kroz pjesmu: »[...] a zašto nebi mi nastojali, da ga povedemo u novije vrijeme, da mu priobćimo i novije pjesme, da nam tako nezaostaje za inimi izobraženimi narodi [...]«.³⁰

Pritom se dotiče i elementa građanskog ponosa ističući kako bi bila sramota da Karlovčani zaostaju za ostalim hrvatskim gradovima s obzirom na to da su se do 1866. već u više gradova osnovala pjevačka društva.³¹ Karlovac uspoređuje sa Zagrebom i Varaždinom, koji su se odlikovali jačom glazbenom scenom, ali i s Križevcima, u kojima se krajem 1863. ustrojilo Hrvatsko pjevačko društvo »Zvono«.

S druge strane, Klarić ističe i zadaće koje društvo treba izvršiti – širenje narodnog duha i pjesme na hrvatskom jeziku neovisno o staleškoj pripadnosti (»Čim možemo većma razprostraniti našu pjesmu po sjajnih palačah i priprostih kolibah, nego li upravo pjevanjem [...]«)³² – kao i važnost dobre organizacije, odnosno dobrog društvenog uređenja.

ravnatelj imadjaše nekoliko valjanih podupirateljah, kao n. pr. gg: Modrušana Janka, Šölera Josu, Šopa Hinka, Boškovića Svetozara itd. koji mu rado olakšavahu mučni posao, jer se bijaše sakupilo društvo većim dielom od nemuzikalnih ljudi, koji se moradoše na glas vježbati u onom, što su htjeli pjevati.«
Gjuro KLARIĆ: Karlovačko pjevačko društvo, *Karlovački vjestnik*, 1 (13. 1. 1866) 2, 9-10.

²⁸ Gjuro KLARIĆ: Karlovačko pjevačko društvo, *Karlovački vjestnik*, 1 (13. 1. 1866) 2, 9.

²⁹ I. OTT – D. POLOVIĆ – Lj. ŠCEDROV: *Pjesmom za dom. Prvo hrvatsko pjevačko društvo »Zora«, Karlovac 1858-2008*, Karlovac: Gradsko kazalište Zorin dom – Grad Karlovac, 2008, 20.

³⁰ Gj. KLARIĆ: Karlovačko pjevačko društvo, *Karlovački vjestnik*, 1 (13. 1. 1866) 2, 9-10.

³¹ »Nebi li bila sramota po nas, tako na glasu rodoljubni grad Karlovac, kad prigodom ote svečanosti [300-godišnjica Zrinskog] nebi imao svoga pjevačkoga društva?«, Gj. KLARIĆ: Karlovačko pjevačko društvo, *Karlovački vjestnik*, 1 (13. 1. 1866) 2, 9-10.

³² Gj. KLARIĆ: Karlovačko pjevačko društvo, *Karlovački vjestnik*, 1 (13. 1. 1866) 2, 9-10.

Na Klarićev se članak nadovezuje i nepotpisani članak »Dvie tri o društvih« iz istih novina,³³ u kojem također vidimo odgojno usmjeravanje građanskog društva. Autor ističe važnost društva kao udruženja građana i predstavlja ga kao znak opće razvijenosti društva. Pod društvom podrazumijeva u najširem smislu »sastanke domorodnih ljudi i složno djelovanje oko naumljena predmeta«. ³⁴ Autor navodi i razloge zbog kojih društva propadaju, a to su miješanje s politikom te nesloga. Pritom za uzor uzima slovenske narodne čitaonice (štajersku, kranjsku, korušku i goričku) u kojima vlada red i koje se brinu za svoje poštene članove, a izbacuju one koji kaljaju ugled društva. Inicijativu Gjura Klarića pozdravlja kao vrlo pozitivnu, prisposobljujući postojanje pjevačkog društva sa životom grada, te ističe:

»I u našem gradu radi se oko ustrojenja jednoga društva. Misli našega Gjura Klarića u 2. broju našega lista o novom pjevačkom društvu sasvim odobravamo, pa mu možemo mirnom saviesti propuštati i dalnju radnju oko toga; jer se nadamo, da će ga znati valjano urediti. Grad bez pjevačkoga društva čini nam se mrtav, a Karlovac nezaslužuje, da ga tako sudimo. Samo marljivo i složno! Savietovali bi naš grad i još koje drugo društvo, ali nam je princip: *lagano, no čvrsto!* Kad sunce naglo iza oblakah zaviri, naglo se i sakrije.«³⁵

Na pitanje važnosti, ali i časti i ugleda pjevačkog društva osvrnuo se i autor dopisa »Pjevačko društvo«. ³⁶ U njemu se naglašava napredak pjevačkog društva i njegov doprinos glazbenoj ponudi grada – pjevačko je društvo popunilo prazninu po odlasku glazbe slunjske pukovnije iz grada, a sudjelujući u tijelovskoj procesiji, svojim pjevanjem »zanese čitavo občinstvo i uzveliči svetčasnost«. ³⁷ Autor poziva na veću financijsku potporu društvu učlanjenjem članova podupiratelja. Međutim, braneći ugled društva (zbog ponašanja nekolicine članova prilikom izleta u Borje), upozorava da dobro uređenomu društvu, kakvo je karlovačko Pjevačko društvo postalo pod vodstvom Otona Hauske, ne priliči pjevanje u krčmama i skandaliziranje društva. ³⁸ Dakle, sama inicijativa da se formira glazbeno/pjevačko

³³ ***. Dvie tri o društvih, *Karlovački vjestnik*, 1 (20. 1. 1866) 3, 18-19. Moguće je da se radi o tekstu urednika novina Ljudevita Tomšića.

³⁴ ***. Dvie tri o društvih, *Karlovački vjestnik*, 1 (20. 1. 1866) 3, 18-19.

³⁵ ***. Dvie tri o društvih, *Karlovački vjestnik*, 1 (20. 1. 1866) 3, 19.

³⁶ ***. Pjevačko društvo, *Karlovački vjestnik*, 1 (2. 6. 1866) 22, 172.

³⁷ ***. Pjevačko društvo, *Karlovački vjestnik*, 1 (2. 6. 1866) 22, 172.

³⁸ »Tom prigodom molimo, da se onaj popodnevni izlet na Tielovo u Borje nesmatra društvenim, te da se društvu ništa u grieh neupisuje; jer u istini nije pjevačko društvo nikakova izleta imalo, a to i nemože imati bez odborova zaključka. To je bila samo machinacija nekoga gospodina, koji misli, da će društvo upotrebljavati samovoljno. No neka bude taj gospodin uvjeren, da se nikako neće dopustiti, da si društvo zlo ime pribavi, kao što se je prije nekoliko godina pjevajac po raznih krčmah, proglasilo bilo! Sada je društvo – hvala velezaslužnomu g. Hauski – vrlo liepo uređeno; treba dakle da se uzdrži u česti! Želi li društvo kakovu produkciju, izlet itd. neka to predloži odboru, a ovaj se imade pobrinuti, da se to onako izvede kako društvu dolikuje. Javne produkcije krnj društva i pjevanje društvenih pjesama u krčmah mora prestati, jer time se društvo samo škandalizira! Istina se sluša bez svake zamjere!

društvo značila je prijelaz iz privatne i polujavne sfere glazbovanja u javno i uređeno gradsko i građansko društvo, a istovremeno je morala afirmirati glazbu kao odgojno sredstvo koje povoljno djeluje na društveni moral u odnosu na predodžbu da je muziciranje neobavezna zabava i poziv na pijančevanje.

U kasnijim se novinskim napisima uz osvrte na nastupe Prvo hrvatsko pjevačko društvo »Zora« isticalo kao jedan od nositelja kulturnog i društvenog života. Međutim, početkom godine 1900. u dvama brojevima novina *Karlovački glasnik* Stjepan Širola predstavlja karlovačka društva te uz njihovu važnost do izražaja dolaze i aktualne teškoće i problemi.³⁹ Posebno dolazi do izražaja žaljenje što rad gradskih društava nije toliko snažan kao ranije,⁴⁰ a kao jedan od razloga istaknula se rascjepkanost aktivnosti na više društava u malom gradu kakav je Karlovac, zbog čega je bilo teže ostvariti potpore kroz članarine ili sudjelovanje u organizaciji aktivnosti (zabava). Za Prvo hrvatsko pjevačko društvo »Zora« ističe se slab odziv pjevača i ranije spomenuta nesloga:

»Danas ima u našem gradu stotinu ljudi, obrazovanih i velikih prijatelja pjesme, pa ipak ne će da budu članovi i da se pjesmom slože i ujedine, a ipak je pjesma ona čarobna moć, koja okriepljuje, osvježuje i uzdiže naša srca, budi duh i diže snagu. U tome i leži glavni razlog, što društvo ne cvate onako kao nekoć. Ono malo pjevača, što ih još ima – budi bez zamjere rečeno, ne dolazi rado na pokuse, pa se onda ne može napred. To je vegetiranje! Kad bi bilo više mara i ljubavi za pjesmu, 'Zora' bi brojila 100 pjevača, a ne bi morala da čeka ovako na bolje dane.«⁴¹

Uz karlovačko Pjevačko društvo, o kojemu nalazimo bogatu literaturu, u ovoj prilici istaknut ćemo još jedno društvo koje se u literaturi vrlo malo spominje, a to je Trgovačko tamburaško društvo »Hrvatska«, koje je počelo djelovati 1886.⁴² Strohal navodi da je svrha društva bila njegovanje domaćega glazbenog instrumenta tamburice, dok izvjestitelj *Svjetla* predstavljajući novo društvo uključuje širu svrhu društva – unaprjeđenje narodne glazbe.⁴³ Precizirajući potonju svrhu, Dušan

*Posljednje redke ovoga dopisa nerado primismo u svoj list, no prinukani od više stranah, da boljku pjevačkoga društva za volju, saobćimo tu pogriješku nekujih članovah, učinismo g. dopisniku tu uslugu, nadajući se, da će bratimska rieč lako moći popraviti ono, što bi našem vrlomu društvu moglo s vremenom biti od štete.« ***: Pjevačko društvo, *Karlovački viestnik*, 1 (2. 6. 1866) 22, 172.

³⁹ [Stjepan ŠIROLA]: Naša društva, *Karlovački glasnik*, 2 (1. 1. 1900) 1, 2; 2 (7. 1. 1900) 2, 1-2.

⁴⁰ »Svako vrši svoju zadaća, ali opažamo, da im djelovanje i rad nije onakov, kakvi je bio prije – recimo 10-15 godina, – niti onakov, kakova si želi samo društvo.« [Stjepan ŠIROLA]: Naša društva, *Karlovački glasnik*, 2 (1. 1. 1900) 1, 2. Slična tema potaknuta je i 1911. kada se ponovno pisalo o krizi u pjevačkom društvu. Tada se, osim neangažiranosti članova oko proba i nesloge, istaknulo i korištenje društva u političke svrhe. Usp. –n.: Gradske stvari. 23. Kriza u »Zori«, *Sloga*, 2 (19. 11. 1911) 46, 1.

⁴¹ [Stjepan ŠIROLA]: Naša društva, *Karlovački glasnik*, 2 (7. 1. 1900) 2, 1.

⁴² Vidi R. STROHAL: *Grad Karlovac opisan i orisan*, poglavlje Trgovačko tamburaško društvo »Hrvatska«, 312-313. Također i u: M. VRBETIĆ – A. SZABO: *Karlovac na razmeđu stoljeća: 1880-1914*, 164-165.

⁴³ »A zadnje društvo po dobi života, a srcu isto tako milo kao i ostala, jest 'Hrvatska' tamburaško društvo, koje je skromna duša hrvatskij mladića osnovala, kako bi u zabavi što više unapredilo narodnu nam glazbu.« ***: Naša društva, *Svjetlo*, 3 (26. 6. 1886) 25, 2.

Lopašić u novinama *Sloga* naglasio je nastojanje da se tamburaška – narodna – glazba učini građanskom, odnosno pogodnom za izvedbu u građanskim salonima: »I mi se veselimo tom novom pojavu društvenosti, tom krasnom nastojanju, da se narodna glasba i tamburica učini 'salonfähig'«. ⁴⁴

Na temelju novinskih napisa u listu *Sloga* (u rubrici »Naša društva«), ⁴⁵ u kojima su objavljeni i dijelovi zapisnika sa skupštine društva, možemo saznati i detaljnije podatke o početku rada društva, o osobama čijim je zalaganjem društvo nastalo (i djelovalo do 1897) te koji su bili razlozi i okolnosti nastanka društva. Naime, upravo je to bilo razdoblje snažne afirmacije tambure i tamburaške glazbe kao dijela građanske kulture. ⁴⁶ Ideja o ustroju tamburaškog društva u Karlovcu niknula je u trgovačkom krugu, odnosno »u vrlo malom broju nekolicine za tamburicu oduševljenih trgovačkih pomoćnika«. ⁴⁷ To su bili D. [Dragutin] Prolnik, ⁴⁸ Alb. Jünker, M. [Mijo] pl. Philipović, J. Löwenstein i D. [Dragutin] Giosio/Giozio, a zatim i Vladimir Purebl. Osim te jezgre, prema izvještaju s prve skupštine u društvu su sudjelovali i gospoda Kmet, Mohović, Richtman, Mandić i Jovanović, a na prvom javnom koncertu nastupilo je 14 tamburaša. Izvjestitelj spominje napor i financijske poteškoće s kojima se početna tamburaška grupa suočavala s obzirom na to da je provodila uvježbavanje bez poduke i nota. S vremenom je grupa počela nabavljati instrumente i notne materijale, a kao učitelj (i zboromeštar) angažiran je Franjo Forstek / Forstik / Forštik (Senkovo, Češka, 1845 – Karlovac, 1899), tadašnji učitelj karlovačke glazbene škole. ⁴⁹ Karlovačka je publika bila upoznata s djelovanjem tamburaških ansambala u Zagrebu (Hrvatska lira) te su očekivanja od Tamburaškog društva »Hrvatska« u smislu doprinosa glazbenom i koncertnom životu grada bila velika. ⁵⁰ Na prvom koncertu, održanom u Narodnoj čitaonici, na kojem su gostovali Prvo hrvatsko pjevačko društvo »Zora«, vojna glazba 96. pukovnije pod ravnanjem kapelnika Novosada, gđica Ljubica Purebl, koja je deklamirala

⁴⁴ Usp. D. L. [Dušan Lopašić]: Koncert »Hrvatske«, *Sloga*, 1 (10. 10. 1886) 3, 2.

⁴⁵ ***: Naša društva. I. glavna skupština trgovačkog tamburaškog društva »Hrvatska«, *Sloga*, 2 (30. 1. 1887) 5, 2; 2 (6. 2. 1887) 6, 3.

⁴⁶ Usp. Nada BEZIĆ: Tamburica – hrvatski izvozni proizvod na prijelazu 19. u 20. stoljeće, *Narodna umjetnost*, 38 (2001) 2, 97-115.

⁴⁷ ***: Naša društva. I. glavna skupština trgovačkog tamburaškog društva »Hrvatska«, *Sloga*, 2 (30. 1. 1887) 5, 2.

⁴⁸ Dragutin Prolnik (1864? – 1902), trgovac i posjednik. Usp. ***: † Dragutin Prolnik, *Karlovački glasnik*, 4 (9. 8. 1902) 32, 3. <dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=f21c5ea6-da1c-4033-8d4f-005f83948972> (pristupljeno 8. 3. 2023).

⁴⁹ ***: † Franjo Forstik, *Karlovački glasnik*, 1 (8. 10. 1899) 2, 3, <dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=e3cb9c68-cffb-47ad-94bd-2fbbdbb4a885> (pristupljeno 16. 2. 2023). O njemu vidi više u: Ljiljana ŠČEDROV (ur.): *Glazbom kroz povijest Karlovca*, 70.

⁵⁰ »Mnogobrojna publika, koja pozna tamburicu od koncerta zagrebačkih 'Liraša' bila je ljubopitna, kako li će se ponieti naši tamburaši, sami trgovački pomoćnici [...]. Usp. D. L. [Dušan Lopašić]: Koncert »Hrvatske«, *Sloga* 1 (10. 10. 1886) 3, 1.

Proslav, kao i gospoda Dragan Herman i Joso Benić kao solisti,⁵¹ tamburaši su izveli skladbe Ivana pl. Zajca (*Djačka pjesma*), Slavka Šrepela (*Povračanac*) i Slaviše Katkića⁵² (*Vienac narodnih pjesama, Tamburaška koračnica*).⁵³ Na poticaj publike i u neformalnom dijelu programa tamburaši su odsvirali i pjesme *Oj, banovci, Šumi Marica, Nosim zdravu mišicu* te polku Nikole Stosa/Štoosa. Na koncertu 8. 1. 1887. praizvedena je i *Hrvatska poputnica*, koju je za društvo skladao karlovački glazbenik i skladatelj Šandor Bosiljevac (1860-1918).⁵⁴ U novinama je uz napredak skladatelja, kojem je grad Karlovac osigurao stipendiju za studij glazbe u Pragu,⁵⁵ istaknuto da je »trio upravo krasan i umjetnički«,⁵⁶ što je uz ocjenu same skladbe bio prilog umjetničkoj afirmaciji tamburaške glazbe.

Ključni trenutak u formiranju društva odigrao je izbor Lavoslava Roksandića (1841-1889)⁵⁷ za predsjednika društva 12. 6. 1886. Pravila društva potvrdila je 25. 8. 1886. Visoka kraljevska zemaljska vlada. Kod prve sjednice evidentirano je 18 izvršnih i 120 članova podupiratelja društva. Lavoslav Roksandić bio je vlasnik velike kavane u Karlovcu, aktivan i kao kazališni diletant, predsjednik Vatrogašnog društva te predsjednik Prvog hrvatskog pjevačkog društva »Zora«, a njegova se presudna uloga u osnivanju Trgovačkog tamburaškog društva »Hrvatska« istaknula na više mjesta:

»[...] sa zaslužnim predsjednikom 'Hrvatske' g. Roksandićem, koga su za vrieme odmora tamburaši nazdravljali, sretni što im je predsjednik toli vrstan i toli plemenit muž. Njega ide nemala zasluga, što je društvo u toliko napredovalo [...]«⁵⁸

»Glavni je tomu razlog, tražiti u eminentnom hrvatskom duhu, u mudroj upravi i maru izvršujućih članova, naposelje valja da iztaknem našu sreću, što je glavom društva muž, uz koga je 'Hrvatska' pošla putem, koji vodi do ostvaranja našeg ideal-

⁵¹ Dragutin Herman (tenor) otpjevao je novu skladbu karlovačkog violinista i skladatelja Josipa Leusteka (1859-1913) *Udaljenoj*, dok je Joso Benić (bariton) otpjevao skladbu *Snu* G. Eisenhutha. O Leusteku vidi: Antun GOGLIA: *Domaći violinisti u Zagrebu u XIX. i XX. stoljeću*, Zagreb: Sveta Cecilija, 1941, 12-13.

⁵² Slaviša Katkić (1860? – 1920) uz studente prava Slavka Šrepela i Milutina Farkaša bio je 1884. među prvim članovima akademskog tamburaškog zbora »Hrvatska lira«, u kojem je svirao berde, a kasnije je (1887-1893) s M. Farkašem i Viktorom Koščicom bio nosilac tamburaškog ansambla Hrvatskog pjevačkog društva »Kolo«. Usp. M. F. [Milutin Farkaš]: Nješto o razvitku tambure, *Tamburica*, 1 (1903) br. 1 – br. 6, 1-2.

⁵³ Detaljan program vidi u: Program koncerta s plesom [...] 2. listopada o. g., *Sloga*, 1 (26. 9. 1886) 1, 4.

⁵⁴ Š. Bosiljevac Tamburaškom društvu »Hrvatska« i kasnije je slao svoje skladbe. Tako je na koncertu 19. 3. 1887. izvedena njegova mazurka *Ljubavno pismo*. Usp. ***: (Koncert »Hrvatske«), *Sloga*, 2 (27. 3. 1887) 13, 5.

⁵⁵ Ivona AJANOVIĆ: Bosiljevac, Aleksandar (Šandor), *Hrvatski biografski leksikon, internetsko izdanje*, 1989, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2509>> (pristupljeno 13. 6. 2023).

⁵⁶ ***: Sielo »Hrvatske«, *Sloga*, 2 (pristupljeno 16. 1. 1887) 3, 4.

⁵⁷ ***: † Lavoslav Roksandić, *Svjetlo*, 4 (14. 7. 1889) 28, 1-3, <dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=e13d3575-df22-477e-80da-2290227b3809> (pristupljeno 17. 1. 2023).

⁵⁸ ***: Koncert »Hrvatske«, *Sloga*, 1 (10. 10. 1886) 3, 1-2.

nog cilja, a uz to što ga prati neograničena ljubav i štovanje, ne samo izvršujućih članova, nego upravo svijuh slojeva našeg grada.«⁵⁹

»Nu to bijaše samo životarenje, a naše je društvo istom oživjelo, kad je oveći broj izvršujućih članova izabrao dne 12. lipnja 1886. privremenim predsjednikom blagorodnog gospodina Lavoslava Roksandića.«⁶⁰

»Al se sve to nebi bilo postiglo, da nije bila sretna kob po »Hrvatsku« kad si je izabrala gosp. L. Roksandića svojim predsjednikom. Naš je predsjednik ono sidro, kojemu povjerismo krhku ladjicu, on je kormilar on će tu ladju dovesti u sigurnu luku. – Njemu imade 'Hrvatska' zahvaliti najviše, skoro bi reć sve, njemu pripada najveća hvala [...].«⁶¹

Bila je, dakle, potrebna grupica entuzijasta s dobrim vodstvom (osoba s idejom i umijećem za realizaciju, omiljena u društvu) u okolnostima koje su bile poticajne (širenje hrvatskog duha) iako ne bez poteškoća (bez novčanih sredstava, opreme i učitelja).

2) Glazbena škola u Karlovcu

Glazbena škola u Karlovcu osnovana je odlukom Gradskog magistrata već 1804. godine. Kao prvi učitelj glazbe (»prvi zakonski učitelj glazbe ugovorom postavljen u kraljevskom gradu Karlovcu«)⁶² angažiran je Franz Zihak (oko 1770-1817),⁶³ koji je uz službu učitelja glazbe bio i gradski orguljaš. Zasad nije poznato

⁵⁹ D. GIOZIO: Naša društva. I. glavna skupština trgovačkog tamburaškog društva »Hrvatska«, *Sloga*, 2 (30. 1. 1887) 5, 2.

⁶⁰ D. GIOZIO: Naša društva. I. glavna skupština trgovačkog tamburaškog društva »Hrvatska« (Konac), *Sloga*, 2 (6. 2. 1887) 6, 3.

⁶¹ D. GIOZIO: Naša društva. I. glavna skupština trgovačkog tamburaškog društva »Hrvatska« (Konac), *Sloga*, 2 (6. 2. 1887) 6, 3.

⁶² Ljiljana ŠCEDROV: Franz Zihak: »prvi zakonski učitelj glazbe ugovorom postavljen u kraljevskom gradu Karlovcu«, u: Vjera Katalinić – Zdravko Blažeković (ur.): *Glazba, riječi i slike. Svečani zbornik za Koraljku Kos / Music, Words, and Images. Essays in Honour of Koraljka Kos*, Zagreb: HMD, 1999, 261-271. O vezama F. Zihaka s karlovačkim obiteljima Duquenois i Reichherzer vidi i članak: Goranka KREAIČIĆ: O obiteljskim vezama triju karlovačkih građanina iz 19. stoljeća: Alojza Duquenoisa, Ivana Reichherzera i Franza Zihaka, *Arhivski vjesnik*, 62 (2019) 1, 157-184. Autorica navodi i podatke da se Zihak u Karlovcu vjenčao s Barbarom Joh, te da im se u prosincu 1815. rodila kći Katarina (1815-1878).

⁶³ U okviru istraživanja za ovaj rad na temelju uvida u matične knjige rođenih, vjenčanih i umrlih župe Sv. Trojstva u Karlovcu možemo ponuditi i dosad nepoznati podatak da je F. Zihak, u matičnim knjigama naveden kao Chiak/Czihak, orguljaš/organista u Karlovcu, umro u Karlovcu 12. 6. 1817. u 48. godini te da je pokopan na dubovačkom groblju iako se dosada pretpostavljalo da je živio do oko 1850. HDA, Zagreb, Matična knjiga umrlih 1788-1857, Karlovac, Sv. Trojstvo, *FamilySearch baza podataka*, slika 130, <<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L99C-RFGN?cc=2040054&wc=9R29-C6J%3A391644801%2C392001501%2C392002101>> (pristupljeno 5. 10. 2022). Prezime njegove supruge Barbare, pak, iz matice vjenčanih od 2. 2. 1815. čitamo kao Ferschl [!]. Usp. HDA, Zagreb, Matična knjiga vjenčanih, 1785-1857, Karlovac, Sv. Trojstvo, *FamilySearch baza podataka*, slika 162, <<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L99C-P9RQ?cc=2040054&wc=9RK1-GPT%3A391644801%2C392001501%2C392002001>> (pristupljeno 5. 10. 2022).

tko ga je naslijedio nakon smrti 1817, no od 1826. na mjesto učitelja glazbe došao je mladi Oton Hauska (1809-1868), koji je karlovačku školu, ali i cjelokupan gradski glazbeni život grada podigao na zavidnu razinu djelujući u Karlovcu kao učitelj glazbe, kapelnik, orguljaš, voditelj crkvenog zbora, skladatelj te jedan od osnivača i prvi zborovođa Pjevačkog društva »Zora«. Hauska je u glazbenoj školi podučavao djecu u najvećem broju violini i pjevanju, ali i ostalim gudačim (viola, violončelo) i puhačim instrumentima (flauta, klarinet, fagot, rog), teoriji glazbe, klaviru/klavikordu i orguljama.⁶⁴ Nakon Hauskine smrti do kraja se stoljeća u glazbenoj školi izredao čitav niz učitelja glazbe i upravitelja/ravnatelja od kojih će se samo neki spomenuti u nastavku ovoga rada.⁶⁵

⁶⁴ Navedeno prema izvještajima Ugarskom namjesničkom vijeću (HDA-13), Školski spisi (između 1837. i 1844).

⁶⁵ Treba napomenuti da je u napisima ponekad teško razlučiti djelovanje pojedinih osoba vezano uz karlovačku glazbenu školu i uz pjevačko društvo s obzirom na njihovo prožimanje. Otona Hausku, koji je umro 11. 4. 1868, bilo je teško zamijeniti s nekom drugom ličnošću jer je nosio sav glazbeni život grada. Početkom 1869. na poziv Vjenceslava Turkovića kao pokrovitelja Prvog hrvatskog pjevačkog društva »Zora« u Karlovac je došao mladi Makso/Max Brava (Prag, 1845 – Linz, 1883). Pretpostavlja se da je on preuzeo i nastavu u glazbenoj školi. Dopisnik *Narodnih novina* javlja o njegovu angažmanu u Pjevačkom društvu: »[...] što je na poziv g. V. Turkovića – tomu društvancu mecena – upravo stigao iz Praga učitelj, neki Brava, primio dužnost muzikalnog obrazovanja u tom društvu. Sposobnostih g. Brava još dosele neimadosmo prilike vidjeti, no čini se, da postizava svoju svrhu; samo nam se u izvađanju nedopadaju one prevelike affektacije njegove, koje postaju slušateljstvu i dosadne; mi bi tomu nadobuznomu mladiću preporučili u obće više mirnoće i ozbiljnosti, da, ako i nebude ravan našem nezaboravivomu Hauski, da mu bude barem vrijednim nasljednikom, a našoj 'Zori' učiteljem u pravom smislu riječi.« ***: Iz Karlovca 21. ožujka. (Dopis.) (*Društveni koncert.*), *Narodne novine*, 35 (24. 3. 1869) 68, 3. Prema nekrologu u novinama *Linzer Tages-Post* Brava se u Karlovcu vjenčao sa Sofijom Ivančević, kćeri liječnika Nikole Ivančevića. Iako se u kontekstu angažmana u Linzu spominje 1874, moguće je da je Karlovac napustio i ranije s obzirom na to da, prema Lopašiću, 1871. vođenje Pjevačkog društva »Zora« preuzima F. Vanišek. (**): Max Brava †, *Linzer Tages-Post*, 19 (2. 6. 1883) 28, 3; D. LOPAŠIĆ (prir.): »Zora« I. hrvatsko pjevačko društvo u Karlovcu. *Poviestne crtice 1858.-1892.*, 49). Godine 1874. u Karlovac nakon kratkog službovanja u svojstvu kapelnika u Petrinji dolazi Vaclav Vlastimir Hausmann (1850-1903), koji djeluje u Karlovcu do 1881. (Usp. Josef SRB DEBRNOV, *Slovník hudebních umělců slovanských* [rukopis], sv. 2, 143, Národní muzeum, Prag, sign. ABE370, <<https://www.digitalniknihovna.cz/nm/uuid/uuid:969c00f5-875f-42f0-b42b-bf8c16299154>> (pristupljeno 13. 7. 2023)). Njega nasljeđuje Franjo Serafin Vilhar Kalski djelujući u karlovačkoj školi između 1881. i 1884. Ostaje otvorenim pitanje djelovanja karlovačkog posjednika, vojnog kapelnika i učitelja glazbe Franje Vanišeka (oko 1835-1911), koji je školom upravljao 1884-1887, kada je dobio otkaz zbog nemara. Međutim, Vanišek je djelovao u glazbenoj školi i ranije – 1870-1873. navodi se u gimnazijskim izvještajima kao »gradski učitelj glazbe« – kao i za vrijeme upravljanja F. Vilhara, što smo prikazali kroz rasprave o njihovom doprinosu školi. (Za izvještaje vidi: Program kraljevskoga maloga gimnazija u Karlovcu koncem školske godine 1870, 1871, 1872. i 1873, dostupno na: Digitalizirana školska izvješća (Kraljevska gimnazija Karlovac), Gimnazija Karlovac, web-stranica, <<https://www.gimnazija-karlovac.hr/digitalizirana-skolska-izvjesca.html>> (pristupljeno 13. 6. 2023)).

Točna razdoblja i funkcije zaposlenika glazbene škole još nisu precizno definirane i u literaturi nalazimo različite podatke. Usp. Lj. Ščedrov (ur.): *Glazbom kroz povijest Karlovca*, (vidi poglavlje Povijest Glazbene škole, posebno str. 69); Božena JELACIĆ: *180 godina glazbenog školstva u Karlovcu*, Karlovac: Muzička škola, 1984; Zoran HUDOVSKY: *Historijat muzičke škole u Karlovcu (do 1941)*, radnja za stručni ispit, 1959, Muzička akademija u Zagrebu, S-64. Bit će potrebna dodatna istraživanja da se te pretpostavke preciziraju, što je nadilazilo zadatak ovoga rada.

U ranim novinskim napisima možemo pronaći rijetke, ali dragocjene odjeke rada glazbene škole u smislu izvještaja i osvrta na ispitne koncerte. Tako autor izvještaja o ispitu karlovačke glazbene škole u listu *Der Pilger* 11. 8. 1842. na prvo mjesto stavlja zasluge Hauske, čiji su rad očito pratile i brojne teškoće (koje u novinama nisu precizirane).⁶⁶ Nakon što su se navela imena učenika koji su se istaknuli na koncertu, izvještaj se zaključio željom za napredak glazbenog zavoda s obzirom na to da učenje glazbe ima pozitivan utjecaj na moralni odgoj mladih:

»Dana 3. ovog mjeseca imali smo priliku prisustvovati ispitu u mjesnoj glazbenoj školi i uvjeriti se da dobra volja i marljivost mogu ukloniti sve prepreke. Grad. Kapellmeister g. O. Hauska nam je već nekoliko puta dao priliku da prepoznamo njegove zasluge za afirmaciju glazbe kod nas, te stoga želimo spomenuti samo učenike koji su zabilježili brzi napredak u svojim izvedbama.

U triju za violinu i violončelo bio je zapažen Heinr. Maxmilian, u kvartetu za puhače C. Schwegel, zatim u gudačkom kvartetu i skladbi za pjevanje Flor. Sugchich i Joh. Hofer, u Haydnovom kvartetu Ad. Mihalich.⁶⁷ Nedvojbeno je, da glazbeno znanje vrlo blagotvorno utječe na moralni karakter mladeži, te je stoga općenito najbolje poželjeti da svaki glazbeni zavod napreduje, a naš napose.«⁶⁸

Rasprave o glazbenoj školi u tisku se intenzivno javljaju od 1880-ih. Ta je problematika često vezana uz gradsku glazbu (o kojoj će biti kasnije riječi), ali i uz glazbovanje u drugim školama (djevojačka učionica) te uz službu orguljaša koja je bila povezana sa službom učitelja glazbe. Uz godišnji ispit glazbene škole 1884, uz osvrst na odsvirani program i napredak učenika, izvjestitelj novina *Svjetlo* zamjera što učitelj violine Franjo Vanišek (oko 1836-1911)⁶⁹ »nije predvodio nijednoga od svojih

⁶⁶ Izdvojimo da je za (dulje) vrijeme Hauskina djelovanja upravitelj glazbene škole između 1834. i 1853. bio franjevac Emanuel Podvinsky (1788-1853), ujedno ravnatelj karlovačke gimnazije te dječjačke i djevojačke škole. Usp. Francè KIDRIČ: Podvinsky Emanuel (1788-1853), *Slovenski biografski leksikon*, SAZU – ZRC SAZU, 2013, <<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi440351/>> (pristupljeno 5. 6. 2023).

⁶⁷ Usporedimo li ovdje navedene podatke s popisom učenika i ispitnim programom šk. god. 1841/42. (HDA-13, Hrvatsko-slavonski spisi Kraljevskog ugarskog namjesničkog vijeća, D-2 Školski spisi, sv. 7 (44-45), spis 293), možemo precizirati i imena izvođača, kao i izvedenih djela. Školu je te godine pohađalo 12 učenika: Alois Dragman, Johannes Hofer, Stephan Kovachich, Raimund[?] Marat, Ernest Mühlbauer i Franz Staach učili su pjevanje; Georg Gervaisz klarinet; Maximilian Heinrich, Adolph Mikalich i Florian Sugchich violinu; Joseph Loncharich pjevanje i klarinet; Carl Schoegel pjevanje i flautu. Na ispitnom koncertu 3. 8. 1842. izveli su *Tercet za 2 violine i violončelo* Franza Alexandera Possingera (1767-1827), *Kvartet za 2 flaute i 2 klarineta* nepoznatog autora, *Gudački kvartet* skladatelja Janse [vjerojatno češki skladatelj Leopold Jansa (1795-1875)], skladbu *An die Wahrheit*, andante za sopran i alt uz pratnju 2 violine, viole i violonea/violončela, *Gudački kvartet* Josepha Haydna (1732-1809) te zbor *Gross ist Jehova der Herr* uz pratnju orkestra nepoznatog autora. Istaknimo i da je spomenuti učenik M. Heinrich kasnije postao gradski zastupnik i član glazbenog odbora koji se zalagao za poboljšanje statusa gradske glazbene škole i njezinih nastavnika. (Usp. npr. M.: Opet gradska glasbena škola, *Glasonoša*, 3 (6. 1. 1907) 2, 2.)

⁶⁸ - c - : Karlstadt. Am 3. d. M. hatten wir [...], *Der Pilger*, 2 (novi tečaj) (11. 8. 1842) 18, 83.

⁶⁹ Usp. ***: † Franjo Vanišek, *Sloga*, 2 (31. 12. 1911) 52, 3.

učenika«, kao i odabir završne skladbe koja nije bila od domaćeg autora.⁷⁰ Pritom savjetuje da se ubuduće takve stvari isprave, čak i potpuno preinače »po prilici poput onih u Zagrebu i drugde, i tako zauzeti onakvo lice, kako ima da bude.«⁷¹

Do kraja 1884. godine, međutim, u javnom se prostoru otvara rasprava o glazbenoj školi, o njezinim prostorijama, sredstvima koje dobiva iz gradskog proračuna, pa i o samoj svrsi škole. Novine tako dobivaju ulogu prostora za glas javnosti jer su izvjestitelji u prilici iznijeti i potpuno oprečne stavove opravdavajući ih (i/ili argumentirajući), pa i izjednačavajući vlastiti stav sa stavom svih savjesnih građana: »[...] te ćemo za sada na javnost iznieti samo jedan postupak ravnateljstva istog zavoda kojega nemožemo mi, a niti ikoji drugi svjestni građanin odobravati.«⁷² U rečenju su se raspravi formirala dva suprotna tabora – jedan je bio na strani učitelja Franje Serafina Vilhara Kalskog (1852-1928)⁷³ kao učitelja klavira i pjevanja, dok je drugi bio na strani Franje Vanišeka kao ravnatelja i kapelnika. Poticaj za članak »Zanovietanja« u novinama *Svjetlo* 19. 10. 1884. bila je odluka ravnateljstva Škole da nađe veće i adekvatnije prostorije za glazbenu školu te iz postojećih prostorija iseli učitelja glazbe Vilhara, što bi, tvrdi izvjestitelj, bilo štetno i za učitelja i za gradsku blagajnu smatrajući, uostalom, tadašnje prostorije sasvim dovoljnim. Posebne zamjerke iznesene su na račun ravnatelja i kapelnika Franje Vanišeka i njegova rada na organizaciji gradske glazbe.⁷⁴ Suprotno mišljenje iznio je i jedan neimenovani građanin nastupajući primarno »kao građanin pako i otac od djece« koji ima »pojma o glazbenoj školi i o njezinom napredku.«⁷⁵ On iznosi obim posla koji zahtijeva organizacija gradske glazbe, kao i probleme s kojima se kapelnik mora suočiti – od malog broja (vještih) glazbenika i čestih promjena članova glazbe do nemotiviranosti za sudjelovanje u gradskoj glazbi koja ne plaća (ili ne plaća dovoljno) svojim članovima. Izričući priznanje svirci gradske glazbe, poziva se na najmjerodavnije glazbeno mišljenje – ono Ivana pl. Zajca:

⁷⁰ Kao završnu skladbu učenici su uz pojačanje učitelja i članova gradske glazbe izveli onu naslova *Adalbert poputnica*, no izvjestitelj je iznio mišljenje da ta skladba »nije sigurno bilo umjestna, da se izvadja kod ovakvih sgodah, jer imademo sigurno dovoljno domaćih glasbotvora, koji bi sigurno dostojniji bili i za nas više vrijednosti imali, nego li ista poputnica«, g.: (Izpit učenika glasbenog zavoda), *Svjetlo*, 1 (29. 7. 1884) 61, 3. Moguće je da se radi o skladbi njemačkog skladatelja Georga Seiferta (1819-1876) *Prinz Adalbert-Marsch*.

⁷¹ g.: (Izpit učenika glasbenog zavoda.), *Svjetlo*, 1 (29. 7. 1884) 61, 3.

⁷² Jedan gradjan: Dopisi. Karlovac 16. listopada 1884. (Zanovetanja.), *Svjetlo*, 1 (19. 10. 1884) 84, 3-4.

⁷³ Dragotin CVETKO: Vilhar, Franjo Serafin (1852-1928), *Slovenska biografija*, SAZU, ZRC SAZU, 2013, <<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi789403/#slovenski-biografski-leksikon>> (pristupljeno 11. 7. 2023).

⁷⁴ Jedan gradjan: Dopisi. Karlovac 16. listopada 1884. (Zanovetanja.), *Svjetlo*, 1 (19. 10. 1884) 84, 3. Autor, među ostalim, piše da nema nastupa gradske glazbe u javnosti. To se, doduše, kosi s izvještajem o sudjelovanju gradske glazbe kod proslave 25. godišnjice Prvog hrvatskog pjevačkog društva »Zora« u lipnju iste godine, o čemu će kasnije biti riječi. Usp. ***: Dopis. Karlovac, 10. lipnja 1884. (Gradska glasba), *Svjetlo*, 1 (12. 6. 1884) 48, 3-4.

⁷⁵ Jedan gradjan: Dopisi. Karlovac, 24. listopada 1884., *Svjetlo*, 1 (26. 10. 1884) 86, 2.

»[...] te sam čuo iz ustijuh najmjerodavnije osobe na glazbenom polju u Hrvatskoj, podpuno priznanje vještini domaće glasbe i njenoga kapelnika. Ova osoba zove se Ivan pl. Zajc. Mislim pak, da će se pred sudom tog, ne samo u Hrvatskoj, nego i po cijeloj muzikalnoj Europi, poznatog muža, klanjati dopisnik gradjanin, ko što i moja malenkost.«⁷⁶

S druge strane, taj izvjestitelj smatra da se u glazbenoj školi nije postigao nikakav uspjeh u nastavi klavira i pjevanja te je uspjeh učeničkih pjevačkih nastupa pripisao prirodnom sluhu i glasu, a ne poduci, što je bila izravna kritika učitelju Vilharu (kojega, međutim, u članku ne spominje imenom). Članak završava zajedljivim općim pitanjem o glazbenim potrebama grada – za učiteljem klavira i pjevanja koji nije ujedno i skladatelj ili za skladateljem bez uspjeha u nastavi.⁷⁷ To je možebitno potaknulo Vilhara da napusti Karlovac iste godine kada je postao zbrovođa Hrvatskog pjevačkog društva »Danica« u Sisku.⁷⁸

Napisi o glazbenoj školi intenziviraju se u razdoblju od 1887. do 1892, a zatim opet u nekoliko navrata do kraja stoljeća (1896, 1898, 1900) te 1905. i 1911. s obzirom na pitanja koja su ostala otvorena. Napisi o radu glazbene škole početkom 1887. u novinama *Sloga* nastavak su na ranije spomenutu raspravu o kvaliteti rada kapelnika i učitelja glazbe Franje Vanišeka, koja je rezultirala otkazivanjem njegovog ugovora.⁷⁹ Objavljeni su napisi o radu glazbene škole, o problemima i potrebi za preustrojtstvom, kao i o obvezama i plaći učitelja glazbe. Legitimitet školi daje se dugom tradicijom glazbene poduke koja kreće od Otona Hauske (preko Ante Supana, Vinka Knappa, Maksa Brave, Vaclava Hausmanna, Franje Vilhara i Franje Vanišeka). No, izneseno je stajalište da je Vanišek dobivao previsoku plaću u odnosu na svoj rad i angažman, zbog čega je došlo do rasprave u Gradskom poglavstvu, a što je konačno potaknulo i javni istup putem novina:

»Neki je član tog odbora i gradski zastupnik ujedno pred nami uztvrdio emfazom: Mi nedamo zatrieti glasbenu školu! Ali, dragi gospodine, ovakova, kakova li je sada ona će se sama zatrieti. Taj klimavi i nespretni će se stroj razpasti. Nitko nemože danas o tom sumnjati, da li je i za Karlovac potrebna glasbena učiona. Da ona je posve opravdana i potrebna, ali ne ovakova, kakova li je danas, takova nije potrebna, a uz to ona nesmije tako ni časak dulje živjeti. Jer nije ništa, pravi monstrum, nonsens.«⁸⁰

⁷⁶ Jedan gradjan: Dopisi. Karlovac, 24. listopada 1884., *Svjetlo*, 1 (26. 10. 1884) 86, 2.

⁷⁷ Usp. Jedan gradjan: Dopisi. Karlovac, 24. listopada 1884., *Svjetlo*, 1 (26. 10. 1884) 86, 3.

⁷⁸ Franjo Serafin Vilhar Kalski, osim kao uspješan skladatelj, bio je i aktivan organizator glazbenog života. Prije dolaska u Karlovac u Temišvaru, gdje je djelovao od 1873. do 1881, utemeljio je glazbenu školu, u Splitu (1886-1889) dva klavirska trija, kao i ženski zbor Pjevačkog društva »Zvonimir«. Usp. Ivana TOMIĆ FERIĆ: Glazbenička aktivnost Ante Katunarića u Splitu početkom 20. stoljeća, *Kulturna baština*, 37 (2011), 422, 429, 437, <<https://hrcaak.srce.hr/90037>> (pristupljeno 11. 7. 2023). Vidi i: Janko BARLÉ: Franjo Serafin Vilhar, *Sv. Cecilija*, 16 (1922) 3, 67-68.

⁷⁹ Usp. [Gradina]: Glasbena učiona, *Sloga*, 2 (16. 1. 1887) 3, 2.

⁸⁰ [Gradina]: Glasbena učiona, *Sloga*, 2 (16. 1. 1887) 3, 2.

U napisima u četirima brojevima objašnjavala se opća uloga glazbe u odgoju kao ona koja oplemenjuje kako bi se objasnila svrha učenja glazbe s jedne strane i opravdalo trošenje gradskog novca s druge. Nadalje, problematiziralo se shvaćanje narodne (hrvatske) glazbe po uzoru na Kuhača, a loš status hrvatske glazbe povezivao se s glazbenom podukom koju su pretežno držali strani učitelji glazbe.⁸¹ Istovremeno, domaće se glazbenike »tjeralo« u inozemstvo, gdje im se osiguravalo školovanje, no ne i radno mjesto po povratku u domovinu, i konkretno u Karlovac. Kao dokaz potonjega ističu se primjeri karlovačkih đaka Šandora Bosiljevca (koji se školovao u Pragu) i Josipa Leusteka (1959-1913; koji se školovao u Beču).⁸² I, konačno, iznesen je prijedlog preustrojstva glazbene škole. Autor predlaže da se u školi uči pjevanje, klavir i gudaći instrumenti, ali ne i limeni puhaći instrumenti jer u Karlovcu nije potrebno držati gradsku glazbu s obzirom na okolnosti (vojnu glazbu u gradu) i skupo uzdržavanje glazbe. U okviru glazbene poduke trebalo bi posebno njegovati crkveno pjevanje. U odnosu na ulogu Gradskog poglavarstva kao nadležnog tijela savjetuje osnivanje šireg glazbenog odbora koji bi donosio odluke o zaposlenju učitelja, kao i nadzor nad radom škole. Međutim, predlaže da se služba u glazbenom odboru ne nameće bilo komu već onim zastupnicima koji poznaju glazbenu struku:

»Glazbena škola je odveć važan faktor, a da bi njezin nadzor jedan ili dva gradjana obavljati mogli, a osobito, ako su zlovoljni s dojakošnjega neuspjeha. Mi imademo u našoj sredini priličan broj u pjevanju i glasbi vještih ljudi. Neka dakle gradsko poglavarstvo između njih izbere odbor od pet ili sedam lica, neka izbere ljude, pa bili oni i mladji, samo, ako ima u njih zanosa i dobre volje za ovu liepu stvar.«⁸³

Kao primjer odgovarajućih osoba za tu funkciju autor poimence navodi fra Ivana Žibrata, tadašnjeg poglavara karlovačkog franjevačkog samostana i školskog nadzornika, katehetu Paulinija [Janko Paulini, vjeroučitelj], dubovačkog kapelana Hegedića [Vjekoslav Hegedić], prof. Levara [Dragutin Levar, vojnički kapelan i vjeroučitelj u karlovačkoj Gimnaziji], učitelje Šneidera [!] i Bacha [Josip Šnajder i Gjuro Bach, učitelji dječjačke pučke škole], nadkantora Josefovića [Julije Josefović], gospodu Bobena [Mijo Boben] i Modrušana [Janko Modrušan]. Do rješenja tada, čini se, nije došlo. Nešto više od godinu dana kasnije, također u novi-

⁸¹ »Pa zato su i svi ti naši glasbeni zavodi i te glasbene učione ili indiferentni motrioci ili što još te gore neprijatelji svega, što nije klasično, ili što nije po njihovu 'salonski', a dakako da po njihovom shvaćanju nije hrvatska glasba podnipošto 'salonfähig'.« [Gradina]: Glasbena učiona II, *Sloga*, 2 (22. 1. 1887) 4, 1-2.

⁸² »Ali da, dokidate to mjesto, Leustek neka u Zagrebu ili gdje mu drago sabire lovore, vi će te u Karlovac opet stranca dovući, koj će za koju godinu opet otići, dok bolje mjesto nadje. Pak da nema genijalne bedastoće u Karlovcu? I to se pita još te!« [Gradina]: Glasbena učiona III, *Sloga*, 2 (30. 1. 1887) 5, 1-2. Usp. i Antun GOGLIA: *Domaći violinisti u Zagrebu u XIX. i XX. stoljeću*, Zagreb, 1941, 12-13. (*Sv. Cecilija*, 34 (1940) 4-5, 68).

⁸³ Gradina: Glasbena učiona IV, *Sloga*, 2 (6. 2. 1887) 6, 1-2.

nama *Sloga*, nepotpisani se autor pita: »Česa sve nemamo [?]«. Navodeći trgovačku i obrtničke škole, osiguravateljsko društvo i kupalište, podsjeća i na pitanje glazbene škole te predlaže da se ustroji »psihomonično[!] društvo« – »t. j. društvo, koje glazbu njeguje i razširuje«. ⁸⁴ Kao prednost ističe da to ne bi bilo novo društvo koje bi sputavalo rad ostalih društava (pjevačkih, tamburaških, čitaoničkih), nego ono koje bi moglo komplementarno pospješiti djelovanje drugih društava. Do značajnog napretka po pitanju reorganizacije glazbene škole došlo je 1891. U izvještaju o završnom ispitu glazbene škole 1891. pohvalno je istaknut rad učitelja Franje Forstika, ali i tadašnjeg ravnatelja te glazbene škole Vjekoslava Hegedića, kojemu je povjereno da s Josipom Schneiderom, učiteljem dječjačke škole, priredi nacrt novoga ustrojstva škole po uzoru na glazbeni zavod u Zagrebu, koji je u isto vrijeme prolazio svoju veliku reformu pod vodstvom Vjekoslava Klaića ⁸⁵ ulazeći u »eru novoga razvitka« sa svrhom »da odgoji glasbenike po zvanju, a ne samo od dokolice«. ⁸⁶

Tijekom sljedećih nekoliko mjeseci objavljeno je više članaka u novinama *Svjetlo* o karlovačkoj glazbenoj školi u kojima je pozdravljena najavljena reforma, ⁸⁷ a prilike karlovačke glazbene škole imale su odjeka i u *Narodnim novinama*. ⁸⁸ Posebno se naglasila potreba za zapošljavanjem kvalificiranog kadra. ⁸⁹ Nova školska pravila »Osnova pravila glazbene škole« donesena 8. 10. 1891. objavljena su u novinama *Svjetlo*, a predviđaju ustrojenje škole kao glazbenog društva. U pravilima su opisani svrha društva, svrha i uređenje škole, primanje učenika, obuka i školarina, dužnosti učenika, ispiti, dužnosti učitelja, ustrojstvo društva, članovi društva, ravnateljstvo, imetak i blagajna društva i skupštine predviđene za Dan sv. Cecilije 22. studenog. ⁹⁰

Iako se takva inicijativa dočekala s veseljem, tijekom sljedećih se godina (1892-1896) u *Svjetlu* izvještava kako se ništa nije promijenilo, kako i dalje nije zaposlen učitelj klavira i pjevanja, da su djevojčice isključene iz obuke (»jer valjda neće dje-

⁸⁴ ***: Česa sve nemamo, *Sloga*, 3 (24. 6. 1888) 26, 2-3.

⁸⁵ ***: Glasbeni izpit, *Svjetlo*, 6 (9. 8. 1891) 32, 2. O reformi Glazbenog zavoda u Zagrebu usp. L. dislav ŠABAN: *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, Zagreb: HGZ, 1982.

⁸⁶ ***: Zaključak školske godine u glasbenom zavodu, *Narodne novine*, 57 (23. 7. 1891) 166, 4.

⁸⁷ ***: Dopisi. Iz Karlovca. Naša glasbena škola, *Svjetlo*, 6 (16. 8. 1891) 33, 5; ***: Glasbena škola, *Svjetlo*, 6 (11. 10. 1891) 41, 1-2.

⁸⁸ ***: U Karlovcu, 30. srpnja. (Dopis) (Pogled na naše odnošaje), *Narodne novine*, 57 (31. 7. 1891) 173, 4. U dopisu se kritizira nedostatnost i nestručnost karlovačkih učitelja glazbe (»dva izslužena stražmeštra od vojničke glasbe«) te slaba plaća učitelja, a odgovornost se stavlja na gradski glazbeni odbor.

⁸⁹ ***: Dopisi. Iz Karlovca. Naša glasbena škola, *Svjetlo*, 6 (16. 8. 1891) 33, 5. Dopisnik se i za pitanje stručnog i osposobljenog kadra poziva na primjer zagrebačkog Glazbenog zavoda, koji je uz izradu novog statuta raspisao i natječaj za učitelje prema novoj sistematizaciji mjesta. Usp. Natječaji povodom preustrojenja glazbene škole narod. zemalj. glazbenoga zavoda u Zagrebu, br. 104 – 1891. (3220), *Narodne novine*, 57 (4. 7. 1891) 150, 6.

⁹⁰ Iz grad. sjednice, III. Osnova pravila glazbene škole, *Svjetlo*, 6 (1. 11. 1891) 44, 3; 6 (8. 11. 1891) 45, 3; 6 (15. 11. 1891) 46, 3; 6 (22. 11. 1891) 47, 2; 6 (29. 11. 1891) 48, 2.

vojke učiti trambone, pistone ili veliki bubanj») ⁹¹ i da nije zaposlen (pravi) gradski orguljaš te se glazbeni odbor poziva na odstupanje. ⁹² Pritom sam list (odnosno njegovo uredništvo) uzima ulogu aktivnog sudionika rasprave: »Dosada smo tuj i tamo po koju spomenuli, ali sada ćemo dotle 'rogoboriti', dok nebudemo vidjeli uspjeha. Ali ovakovih glazbenih neprilika nije moguće dalje podnijeti.« ⁹³ Treba istaknuti da se unatoč manjkavosti kadra glazbene škole, odnosno nedostatku učitelja pjevanja i glasovira, rad učitelja Franje Forstika i Dragutina Ungera na školskim ispitima ocjenjuje vrlo pozitivno i pohvalno. Do proširenja učiteljskih sila u Karlovcu došlo je tek 1896. kada je zaposlen Dragutin Honsa (1872-1957), koji je podučavao i pjevanje. ⁹⁴ Tada se odgovornost za uspjeh glazbene škole prebacuje s gradskog glazbenog odbora na roditelje i učenike i potrebu za poticanjem mladeži na bavljenje glazbom, koja je važno odgojno sredstvo i koja oplemenjuje i »čuva od dosade i od zlih misli.« ⁹⁵ Rasprave o glazbenom zavodu nastavit će se i početkom 20. stoljeća, a posebno intenzivno 1905-06. Člancima u novinama *Svjetlo* početkom 1905. (a od jeseni iste godine u listu *Glasonoša*) u javnost je došla rasprava koju je u gradskom zastupništvu pokrenuo Vjekoslav Hegedić o glazbenoj školi – odgovara li ona svojoj svrsi i je li vrijedno trošiti na nju toliko gradskog novca. S pomoću novina tema glazbene škole dobila je na težini i važnosti, a uključilo se i šire građanstvo:

»Stvar je doista od velike znamenitosti i potrebno je da se razjasni. Naročito je naše građanstvo izvan zastupstva u tom pogledu vrlo slabo upućeno. Mi ćemo, kad se već povela o tome riječ, prikazati prilike našega gradskoga glazbenoga zavoda u pravoj

⁹¹ ***: Glasbena škola i partes adnexae, *Svjetlo*, 8 (19. 11. 1893) 47, 2.

⁹² Usp. ***: Glasbene neprilike, *Svjetlo*, 7 (4. 9. 1892) 36, 2; ***: (Glasbeni odbor), *Svjetlo*, 7 (11. 9. 1892) 37, 4; ***: Glasbena škola i partes adnexae, *Svjetlo*, 8 (19. 11. 1893) 47, 2; ***: Tri zavoda, *Svjetlo*, 11 (29. 3. 1896), 13, 1; ***: Naša glazbena škola, *Svjetlo*, 11 (13. 9. 1896) 37, 1. Vidi i: ***: Izpit na grad. glazbenom zavodu, *Svjetlo*, 8 (2. 7. 1893) 27, 3; ***: Javni izpit ovogradske glazbene škole, *Svjetlo*, 9 (1. 7. 1894) 26, 2.

⁹³ ***: Glasbene neprilike, *Svjetlo*, 7 (4. 9. 1892) 36, 2.

⁹⁴ ***: Sjednica grad. zastupstva, 18. svibnja 1896, *Svjetlo*, 11 (24. 5. 1896) 21, 3. O Honsi vidi: Marijana PINTAR: Honsa, Dragutin (Honza, Karel), *Hrvatski biografski leksikon, internetsko izdanje*, 2002, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7772>> (pristupljeno 11. 7. 2023). Treba napomenuti i da je ravnatelj karlovačke glazbene škole 1892. najavio da je u školi zaposlena učiteljica klavira Marija Absac, Karlovčanka s diplomom Bečkog konzervatorija. (Vjekoslav HEGEDIĆ: Poziv u glasoviračku školu, *Svjetlo*, 7 (11. 9. 1892) 37, 2.) Međutim, već u studenom 1892. *Svjetlo* izvještava o uspjehu njezina koncerta kao učiteljice zagrebačkog glazbenog zavoda: »Sve priznaju, da je upravo vriedno čestitati zemalj. glazbenom zavodu, što je znao takovu silu zadobiti među svoje učitelje. – Karlovčanom žalibog nije se pružila prilika, da se naužiju umieća gdjica Absačeve.« ***: (Gčna. Marija Absac), *Svjetlo*, 7 (6. 11. 1892) 45, 3. Prva učiteljica glasovira u Karlovcu zaposlena je 1906. kada je za učiteljicu glasovira angažirana Nevenka (Stanislava Marija Matilda) Bach (1881-1965). Usp. Ljiljana ŠČEDROV (ur.): *Glazbom kroz povijest Karlovca*, 83. Također i: ***: Na gradskom glazbenom zavodu, *Glasonoša*, 2 (28. 10. 1906) 43, 3. (Podatci o godinama rođenja i smrti navedeni su prema: HDA, Zagreb, Matična knjiga rođenih 1858-1899, Karlovac, Sv. Trojstvo, *FamilySearch baza podataka*, slika 315, <<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-899X-DZ16?cc=2040054&wc=9R27-RM Q%3A391644801%2C392001501%2C392002201>> (pristupljeno 13. 7. 2023).

⁹⁵ ***: Gradska glasba i glasbena škola, *Svjetlo*, 13 (11. 9. 1898) 37, 1-2. Usp. i St-ć: Naša glazbena škola, *Svjetlo*, 11 (13. 9. 1896) 37, 1; -i: Čitali smo oglas [...], *Svjetlo*, 11 (13. 9. 1896) 37, 1.

svjetlosti, t. j. onako, kakove jesu. [...] U ostalom prije nego odlučni činioci što učine na štetu našega glazbenoga zavoda, neka ne zaborave, da je velik dio karlovačkoga građanstva glazbeno obrazovan i da zna cijeniti gajenje glazbene kulture.«⁹⁶

U novinama se povelu pitanje o trošku škole i potpori grada (nekadašnje i tadašnje gradske vlasti), nedostacima škole i njezinoj svrsi, kao i o smještaju škole. S jedne se strane isticalo da je škola »krnjava«, na razini »pučke glazbene škole«, te da bez mogućnosti učenja pjevanja i glasovira ne odgovara potrebama modernog vremena, ali da se kritika ne daje u zloj namjeri, nego s ciljem poboljšanja škole. S druge strane naglašavala se moralna i odgojna vrijednost glazbe i glazbenog obrazovanja te vrijednost glazbene škole za Karlovac i računali su se stvarni troškovi. Rasprava se intenzivirala kada je najesen 1905. dio glazbenog odbora htio zaposliti učitelja koji ne zna hrvatski, što je naišlo na javnu osudu.⁹⁷ Sve je to dovelo do prihvaćanja novog statuta na sjednici gradskog zastupništva 21. 2. 1906,⁹⁸ a zatim i do zaposlenja Nevenke Bach kao učiteljice klavira te je poduka klavira u glazbenoj školi započela 1. 11. 1906.⁹⁹

3) Pitanje gradske glazbe i odnos prema vojnoj glazbi

S obzirom na prisutnost vojne glazbe u Karlovcu tijekom cijeloga 19. stoljeća, pitanje gradske glazbe dolazilo je do izražaja samo u određenim periodima te je povrh svega bilo vezano uz odlazak vojne glazbe iz grada. U Karlovcu je bila stacionirana Slunjska pukovnija (Grenz-Infanterie Regiment br. 4) sa svojom glazbom od oko 1813. do razvojačenja Vojne krajine 1873. Glazbu su vodili kapelnici [Anton?] Gassner (1840-ih), Josef Womacka/Vomačka do 1861. te Josef Kwiatkov-

⁹⁶ ***: Gradski glazbeni zavod, *Svjetlo*, 21 (4. 1. 1905) 1, 2-3. Vidi i: ***: Gradska glasbena škola, *Svjetlo*, 21 (11. 1. 1905) 3, 5; ***: Gradska glasbena škola, *Svjetlo*, 21 (14. 1. 1905) 4, 5.

⁹⁷ ***: Gradski glasbeni odbor (Mjestna pitanja), *Glasonoša*, 1 (1. 10. 1905) 36, 2-3. Uz članak navedena je i sljedeća opaska uredništva: »Kako ovaj članak potiče iz građanskih krugova, to mu dajemo rado mjesta u našem listu. A to tim radje, što posvjedočava budnu hrvatsku sviest i što smo i sami bili ovih dana dočuli, da se kani nešto učiniti na gradskom glasbenom zavodu, što po našem sudu nebi bilo in melius već in peius; jer učitelj, koji nezna niti rieči hrvatski, taj absolutno nemože vršiti svoje dužnosti i ako bi dozvolili, dato non concessio, da takav može podučavati u Karlovcu, u obće na gradskom zavodu. [...] Za to smo i uvrstili ovaj članak, neka se bistri svako pitanje, koje je od javne važnosti i obćega interesa.«

⁹⁸ Usp. ***: Skupština[!] grad. zastupstva, *Glasonoša*, 2 (25. 2. 1906) 8, 3. Toj je sjednici prethodio članak u novinama *Glasonoša* o važnosti karlovačke glazbene škole i muziciranju u Karlovcu kao sastavnom dijelu života, kao i o potrebi za njegovim preustrojtvom u skladu sa statutom koji je 1891. izradio V. Hegedić. Usp. ***: Gradski glasbeni zavod. Mjestna pitanja, *Glasonoša*, 2 (11. 2. 1906) 6, 3. U *Glasonoši* također nalazimo vijest da su školska pravila potvrđena. ***: Pravila i naučne osnove gradske glazbene škole, *Glasonoša*, 2 (23. 9. 1906) 38, 3.

⁹⁹ ***: Na ovogradskoj glazbenoj školi, *Glasonoša*, 2 (14. 10. 1906) 41, 3; ***: Na gradskom glazbenom zavodu, *Glasonoša*, 2 (28. 10. 1906) 43, 3; ***: Skupština grad. zastupstva: od 24. listopada 1906, *Glasonoša*, 2 (11. 11. 1906) 45, 2.

sky/Kviatkovski od 1862. do 1873.¹⁰⁰ Carska i kraljevska pješačka pukovnija br. 96 baruna Ramberga sa svojom je glazbom bila u Karlovcu od osnutka 1883. do 1896. pod ravnanjem Johanna/Ivana Novosada te opet početkom 20. stoljeća (1902-1907) pod imenom novog zapovjednika baruna Catinellija – Carska i kraljevska pješačka pukovnija br. 96 baruna Catinellija s kapelnikom Hugom Sternom. U međuvremenu je u kratkom razdoblju 1896-1899. Rambergovu glazbu nadomjestila Glazba Carske i kraljevske pukovnije grofa Jelačića br. 79. Vojna glazba sudjelovala je u ceremonijalnim prigodama, promenadnim koncertima i plesnim zabavama, kazališnim predstavama, raznim koncertima uz nastupe drugih glazbenika i glazbenih društava, većim svečanostima u crkvi i u procesijama, kao i na spirovodima.

Gradska je glazba, s druge strane, bila prisutna od kraja 18. stoljeća.¹⁰¹ U prvoj polovici 19. stoljeća pod vodstvom Otona Hauske imala je značajan ugled, a u drugoj se polovici stoljeća u nekoliko navrata ponovno organizirala (ili se pokušala organizirati). Grozdana Marošević, koja je donijela sustavan pregled prisutnosti i odnosa vojne i gradske glazbe, ističe najčešće razloge za osnivanje i raspuštanje gradske glazbe: »[...] ovisno o proračunima gradskih uprava, o političkoj situaciji, o agilnosti i osposobljenosti kapelnika, kao i o boljim ili lošijim odnosima među članovima.«¹⁰² Iako su vojna i gradska glazba dale velik doprinos glazbenoj kulturi grada Karlovca, on se u ovom radu neće razmatrati (prigode za muziciranje i repertoar),¹⁰³ nego će se uzeti u obzir samo rasprave koje su se javljale u novinskom prostoru potičući i zagovarajući osnutak (ili postojanje) gradske glazbe ili ga odbacujući. Kao što smo već spomenuli, ta se tema često otvarala i vezano uz glazbenu školu i glazbeno obrazovanje u Karlovcu.

Najraniji novinski napis koji smo zasad utvrdili vezano uz želju da se osnuje gradska glazba datira iz 1866, kada je vojna glazba izbivala iz Karlovca:

»O zabavah neznamo danas ništa; naš se sviet bavi politikom, razmišljanjem rata itd., a vojnička glasba, koja nam osladjivala dane, ostavi nas same, da kukarimo i slušamo kanarce i slavulje na prozorih zaljubljenih ljudih. To nam je današnja glasba u Karlovcu. Da imademo gradsku glazbu, zaboravili bi ponješto napomenuti gubitak, ali neimade o njoj ni spomena, akoprem sastajemo i dandanas ljude, koji bijahu anno 48. vrlo poznati muzikanti u Karlovcu. Nebi li tko htjeo kakove god gajde pružiti ljudem, pa jih u toj umjetnosti naobraziti, da nam u takovo vrieme, gdje nas sve ostavi, barem oni 'zatrunbentaju' kakovu 'nepropalu Hrvatsku'.«¹⁰⁴

¹⁰⁰ Za popis kapelnika usp. Emil RAMEIS: *Die österreichische Militärmusik – von ihren Anfängen bis zum Jahre 1918*, Tutzing: Hans Schneider, 1976.

¹⁰¹ G. Marošević kao najraniju godinu navodi 1778. G. MAROŠEVIĆ: *Glazba četiriju rijeka*, 60.

¹⁰² G. MAROŠEVIĆ: *Glazba četiriju rijeka*, 62-63 (poglavlje Vojne i gradske glazbe, str. 60-64).

¹⁰³ O tome pronalazimo podatke kod: G. MAROŠEVIĆ: *Glazba četiriju rijeka*, 63-64; Marijana SCHNEIDER: U Karlovcu 1840-ih, u: I. Vrbanić (ur.): *Zbornik Gradskog muzeja Karlovac*, 1, Karlovac: Gradski muzej, 1964, 65-83; M. VRBETIĆ – A. SZABO: *Karlovac na razmeđu stoljeća*; Marija VRBETIĆ: *Kronika glazbenog života Karlovca od 1884. do 1904. godine*, *Zvuk*, (1984) 2, 50-59.

¹⁰⁴ ***: Karlovac. Svašta, *Karlovački vjestnik*, 1 (12. 5. 1866) 19, 149-150.

Iz teksta nepotpisanog autora razvidna je važnost i poželjnost glazbe kao zabave u karlovačkom kulturnom životu, ali i žaljenje što nema gradske glazbe iako je (kako smo spomenuli) to bilo razdoblje kada se intenzivno radilo na ponovnom oživljavanju karlovačkog Pjevačkog društva pod vodstvom Gjura Klarića. Dapače, izvjestitelj u kasnijem dopisu zaključuje da je Pjevačko društvo potpuno zadovoljilo potrebe upozoravajući ipak na financijske izdatke potrebne radi uzdržavanja društva, što će u velikoj mjeri doći do izražaja i u raspravama o gradskoj glazbi.¹⁰⁵

Slaba pokrivenost informacijama 1870-ih bila je uvjetovana, među ostalim, manjkom lokalnog tiska do početka izlaženja novina *Svjetlo* 1884. Povremene informacije o karlovačkom glazbenom životu mogu se pronaći u raznim drugim listovima – npr. *Narodne novine*, *Novi Pozor*, *Zatočnik*, *Branik* – no u ovoj fazi istraživanja nije bilo moguće sustavno ih prikazati. Rudolf Stohal navodi kako je gradska glazba djelovala između 1873. i 1877, a osnovana je na poticaj načelnika Ivana Šimunića. Vodili su je kapelnici F. Vanišek (do 1874) i V. V. Hausmann do raspuštanja 1877.¹⁰⁶ Novine *Obzor* 1895. su istaknule kako je za vrijeme Hausmannove uprave »gradska glazba dostala se [...] lijepa glasa.«¹⁰⁷

Gradska glazba ponovno je ustrojena 1883, no svoj je prvi nastup imala tek 1884. Iako se istaknula kvalitetnom izvedbom prilikom svečanosti u povodu proslave 25. godišnjice Prvog hrvatskog pjevačkog društva »Zora«,¹⁰⁸ njezino je djelovanje palo u sjenu rasprava o kvaliteti rada učitelja i kapelnika F. Vanišeka (što smo spomenuli ranije). Tako je dopisnik krajem 1884. ustvrdio da »sudeći po obćem mnienju, neima niti izgleda, da će ikad moći onakva biti, kakva bi morala, s toga bi najbolje i najprobitačnije bilo, istu sasvime i ukinuti.«¹⁰⁹

¹⁰⁵ »Da neimademo pjevačkoga društva nebi ljetos, – jer nam slunjska glasba ode, – nigdje ništa bilo; a ovako zamienilo nam je pjevačko društvo glasbu u podpunoj mjeri. Bilo bi svakako pravedno i liepo, kad bi se u našega sl. občinstva i više podpore, t. j. više podupirajućih članovah našlo, jer si možemo misliti, da je uzdržanje ovakovoga društva skopčano s velikim troškom, a kad nije dovoljne podpore, nemože se uspješno napredovati.«, ***: Karlovac, 31. svibnja. [Dopis] (Pjevačko društvo), *Karlovački viestnik*, 1 (2. 6. 1866) 22, 172.

¹⁰⁶ Rudolf STROHAL: *Grad Karlovac opisan i orisan*, Karlovac: Vlast. nakl. (Tisak M. Fagine), 1906, 92. To je vjerojatno ona glazba koja se spominje kao »vrla karlovačka glasba« pri prvom sastanku pjevačkih društava u Sisku 16. i 17. 5. 1875, kada je utemeljen Hrvatski pjevački savez. ***: Prvi sastanak hrvatskih pjevačkih društva u Sisku, *Vienac*, 7 (1875) 21, 346-347.

¹⁰⁷ ***: Uprava pjevačkog društva »Kola«, *Obzor*, 36 (28. 8. 1895) 196, 2.

¹⁰⁸ »Kod svečanosti proslave 25-godišnjice I. hrv. pjevačkog društva 'Zore' pokazala je naša gradska glasba, kroz ovo kratko vrieme svog obstanka veliki napredak i marljivost. Mi možemo sa zadovoljstvom izraziti njenomu kapelniku, g. Vaniseku, naše osobito priznanje na požrtvovnom trudu i uztrajnom radu, kojega je on uložio oko te glasbe. Već sada može se ona takmiti sa svimi dulje postojećimi gradskimi glasbami drugih gradova, a i sa mnogimi vojničkimi. Nas je osobito razveselilo, kad je g. Vanisek na dan svečanosti sa svojom glasbom izašao prvi put javno pred toliko občinstvo, a ona je svojoj zadaći na naše, a i na zadovoljstvo sveukupnoga občinstva zadovoljila u svakom pogledu [...]«, ***: (Gradska glasba), Dopis. Karlovac, 10. lipnja 1884, *Svjetlo*, 1 (12. 6. 1884) 48, 3-4.

¹⁰⁹ Jedan gradjan: Dopis. Karlovac 16. listopada 1884. (Zanovetanja), *Svjetlo*, 1 (19. 10. 1884) 84, 3.

Do kraja stoljeća pitanje gradske glazbe intenziviralo se u nekoliko navrata: 1889, 1892. i 1898-1900. U gradski je proračun za 1900, kako su izvijestile novine *Svjetlo*, uvršten i iznos od 2000 forinti, odnosno 4000 kruna, za (neku) glazbu s temeljitim obrazloženjem o općoj vrijednosti glazbe i važnosti gajenja glazbe u Karlovcu u prošlosti i tada te o očekivanjima od gradske glazbe.¹¹⁰ Međutim, u listu *Karlovački glasnik* precizira se da je rečeni iznos uvršten s namjerom »da se ustroji građanska glazba ili da se subvencionira koja vojnička glazba u Zagrebu, da zgodimice u Karlovcu svira.«¹¹¹ Rezultat te inicijative ipak je bio susretljivo odobrenje zapovjedništva Carske i kraljevske pješačke pukovnije br. 96 da jedan dio pukovnijske glazbe stalno boravi u Karlovcu i da tako vojna glazba zadovolji potrebe gradskih društava.¹¹² Kao razlog zbog kojeg se gradska glazba nije oformila naveden je nedostatak glazbenika, volje i potpore.¹¹³

O potrebi za osnutkom i držanjem gradske glazbe govorilo se kao o »škakljivom pitanju«¹¹⁴ ili »malom i sporednom pitanju«,¹¹⁵ ali nerijetko se nalazilo i na naslovnoj stranici novina kao važno društveno pitanje. Raspravljalo se o važnosti gradske glazbe i potrebi za istom, o njezinu financijskom i organizacijskom aspektu te, u manjoj mjeri, o odnosu kvalitete u usporedbi s vojnom glazbom.¹¹⁶

Gradska se glazba s jedne strane prikazuje kao nužna, a s druge strane kao luksuz koji si grad ne može priuštiti. Novinski glas imaju u najvećoj mjeri pobornici prvog stava koji ističu da nema prave zabave ako uz nju nije glazba, da grad ne bi smio ovisiti o raspoloživosti skupe vojne glazbe te da se vlastitim ansamblom može upravljati po vlastitoj volji i za vlastite potrebe.¹¹⁷ Ide se i korak dalje, pa autor članka »Građanska glasba« iz 1892. ističe i element građanskog ponosa, kao

¹¹⁰ U obrazloženju ističu da bi to bila »dobrovoljačko-gradjanska glasba« s objašnjenjem: »[...] ali ta bi glasba morala biti malo drugačija, nego li gdje u kojemu drugom gradiću ili trgovištu. Ako to nebude podpuna glasba, kojom bi se grad mogao ponositi, onda bi doista bolje bilo, da grad netroši u tu svrhu niti novčića.« ***: Gradski proračun za godinu 1900., *Svjetlo*, 14 (5. 11. 1899) 40, 1. Usp. i izvještaj u novinama *Karlovački glasnik*: ***: Razprava gradskog proračuna za godinu 1900., *Karlovački glasnik*, 1 (19. 11. 1899) 8, prilog.

¹¹¹ Skupština gradskog zastupstva od 11. listopada 1899. (Nastavak), *Karlovački glasnik*, 1 (22. 10. 1899) 4, 2.

¹¹² ***: Glasba, *Karlovački glasnik*, 2 (24. 11. 1900) 48, 3.

¹¹³ ***: Glasba u Karlovcu, *Karlovački glasnik*, 2 (20. 10. 1900), 43, 3.

¹¹⁴ [-y-]: Naša glasba, *Svjetlo*, 4 (17. 2. 1889) 7, 1.

¹¹⁵ ***: Mala pitanja, *Svjetlo*, 14 (19. 3. 1899) 12, 1.

¹¹⁶ U karlovačkim novinama ne propituje se pitanje odnosa kvalitete između vojnog orkestra i gradske glazbe, kao što je, primjerice, u glazbenom časopisu *Glazbeni i kazališni vjesnik*, u kojem se uspoređuje umjetnički doseg repertoara vojne glazbe u odnosu na gradsku »bandu«, razina glazbenog obrazovanja dirigenta vojne glazbe u odnosu na priučenog kapelnika gradske glazbe i slično. Usp. Kapelnik: Naše gradske glazbe i njihovi kapelnici, *Glazbeni i kazališni vjesnik*, 1 (1904) 8-9, 55-56; ***: Još nešto o našim gradskim glazbama, *Glazbeni i kazališni vjesnik*, 1 (1904) 10, 72-73; ***: Nešto o vojničkim glazbama, *Glazbeni i kazališni vjesnik*, 2 (1906) 8-12, 80-81.

¹¹⁷ [-y-]: Naša glasba, *Svjetlo*, 4 (17. 2. 1889) 7, 1; ***: Gradjanska glasba, *Svjetlo*, 7 (9. 10. 1892) 41, 2; ***: Za gradjansku glazbu, *Svjetlo*, 13 (21. 8. 1898) 34, 3, ***: Mala pitanja, *Svjetlo*, 14 (19. 3. 1899) 12, 1.

što je bio slučaj i pri organizaciji pjevačkoga društva 1860-ih,¹¹⁸ uzimajući gradsku glazbu kao primjer »plemenite obveze« (*noblesse oblige*) za koju se može (i mora) malo žrtvovati.¹¹⁹ Vojna se glazba u tom »taboru« smatra skupom, ne može se unajmiti u svakoj prilici, a i ona je strani, tuđi faktor. Ipak i protivnici gradske glazbe povremeno su dolazili do riječi stavljajući u prvi plan nepotreban izdatak, luksuz, važnije potrebe (kao što su poduka klavira i pjevanja u gradskoj glazbenoj školi) te nedostatak kvalitetnog kadra i discipline.¹²⁰

Autor članka iz 1889. daje i savjete (upućene gradskom poglavarstvu i gradonačelniku) kako organizirati gradsku glazbu: za početak, organizirati manji broj (20-30) kvalitetnih glazbenika i osigurati im manju, ali stalnu gradsku službu (npr. pisara, podvornika) tako da ne moraju ovisiti o nedostatnim honorarima s nastupa (iako autor procjenjuje da se u Karlovcu za razne prigode na glazbu troši oko 7000 forinti na godinu).¹²¹ Drugi autor ističe da bi grad imao korist, a ne izdatak od držanja gradske glazbe ako bi joj se kapelnik i svirači osigurali iz gradske glazbene škole, a za angažman glazbe platilo koliko se plaća i vojnoj glazbi. Glazba bi morala imati dobrog voditelja (»strukovnjaka«, odnosno dobro obrazovanoga glazbenika), a i glazbena škola morala bi osigurati nove mlade snage za gradski ansambl. Naposljetku, trebalo bi voditi računa o disciplini kod vježbanja i nastupa, što je neupitno u kontekstu vojne glazbe uvođenjem kazni (globe) za neredovitost, nedolično ponašanje i sl. Jedno od najvažnijih pitanja vezano uz financiranje svakako je dobro vođenje i upravljanje gradskom glazbom. Dopisnik u novinama *Svjetlo* 1889. ističe:

»Reći će se: mi smo imali našu glazbu, al smo ju morali razpustiti, jer nas je mnogo stajalo, a nismo imali nikakove koristi od nje. Mi priznajemo to, al nije krivnja bila u glasbi, nego u onih, koji su glazbom upravljali, a nisu ju znali podići. Mi smo uvjereni, da bi se glazba mogla uzdržati i to sa mnogo manjimi sredstvi, nego se je trošilo u prijašnje doba na nju, a da bi mogla posve zadovoljiti našim zahtjevom, ne mislimo ovaj čas, da bi se mogla takmiti sa vojničkom, al bi nam mogla bar ondje nadomještati voj-

¹¹⁸ »Što ima Zagreb i Varaždin, dà što imaju Ogulin, Samobor i Križevci, pa i nekoja manja mjesta po Hrvatskoj, a drugdje i zadnje trgovište i selo, to nema medju ostalimi naš grad. Nema gradjanske ili, ako hoćete, nema gradske glasbe.« ***: Gradjanska glasba, *Svjetlo*, 7 (9. 10. 1892) 41, 2.

¹¹⁹ »Ima stvari, koje moralno tijelo kao što je gradska občina, ipak bi moralo imati već radi svog dostojanstva, prestige-a, polag onog 'noblesse oblige'. A svakako spada danas medju takove moderne potrebe celoga izobraženoga svieta i glasba. To su mrtva, desperatna mjesta, gdje se nećuju zvuci glasbe, takova mjesta spadaju u najniži razred.« ***: Gradjanska glasba, *Svjetlo*, 7 (9. 10. 1892) 41, 2.

¹²⁰ Usp. npr. »Glasbeni bi odbor mnogo više koristio bio umjetnosti i školi, kojom ima upravljati, kao i samome gradu, da je predočio gradskomu zastupstvu, da se na glasbenoj školi otvore tečaji za glasovir i pjevanje, u obće, da se jednoč taj zavod upodpuni prema potrebam i grada i života. Ponajprije ono, što koristi i što je potrebno, a onda – ako bi imali nešto na pretek – onda žrtvujmo luksusu. A gradska glazba bila bi za nas luksuz, bez kojega se može živjeti posve lako. [...] A kako se vidi, Karlovac živi i bez glasbe, nije mu dakle baš nuždna za daljni život i razvoj.« ***: Opazke. Gradska glasba, *Svjetlo*, 14 (29. 10. 1899) 39, 3.

¹²¹ -y-: Naša glasba. II., *Svjetlo*, 4 (24. 2. 1889) 8, 1.

ničku, gdje ova nesmije sudjelovati, i gdje si ne bi mogli kupiti skupu vojničku glasbu.«¹²²

Većina članaka usmjerena je na gradsko poglavarstvo kao upravljačko tijelo, dok neki dopisnici sugeriraju i utemeljenje posebnog društva ili zaklade koja bi vodila gradsku glazbu.¹²³

Nisu svi vojinski članci usmjereni prema glavnom potencijalnom osnivaču i financijeru – gradskoj upravi i gradonačelniku, nego se, primjerice, edukativni faktor koristi i u promotivne svrhe usmjerene prema građanstvu – roditeljima budućih učenika glazbene škole na početku školske godine 1898/99. Potiče se da roditelji pošalju djecu u glazbenu školu zbog korisnosti glazbenoga obrazovanja za ljudski duh i kao odgojnog sredstva. Pritom se naglašava široki spektar instrumenata koji je moguće učiti, mogućnost posudbe instrumenta, ali i kasnija mogućnost zaposlenja (uz uvjet da se organizira gradska glazba):

»U nas je običajno, da se tek nekoliko dječaka upiše u glazbenu školu, da uči nešto na gusle, gdjekoji uzme frulu ili klarinetu, pa smo gotovi. A evo glazbena škola pruža svim i svakom priliku, da ga izобрази i nauči svirati na svim mogućim glasbilima, koja se kod glasbe upotrebljavaju, da podučaje u notalnom pjevanju, pa ipak se malo tko, gotovo nitko nejavlja za to! Trebalo bi i volje i ljubavi do glasbe, koja nije drugo nego govor srca. Kolika li se čuvstva pobudjuju glasbom, jer suglasje tonova ugadja srcu, ono ga plemeni i razblažuje. Glasba i pjevanje je koristno već i tim, što čovjeka čuva od dosade i zlih misli, a kao uzgojno sredstvo zauzima jedno od prvih mjesta.

Mi smo uvjereni, da je to sve poznato roditeljem naše mladeži, pa oni ipak nedaju svoje djece u glazbenu školu u onom broju, kako bi to bilo za želiti. U nas su vješta tri učitelja glasbe, koje bi veselilo, kad bi samo imali koga podučavati na raznim nastrojima, naročito pločevnim sopilima, da ne bude samo gudanje i gudanje alfa i omega glazbene škole. [...] S pouzdane strane znamo, da bi u našoj glazbenoj školi mladići dobili i same nastroje na porabu, samo da su voljni učiti. Za nekoliko godina bila bi i glasba ustrojena! Za to preporučamo svakome, koga veseli glasba, neka stupi u glazbenu školu i neka uči bilo koje glasbilo, jer će sebi pribaviti moralnih i danas sutra materijalnih koristi. A čim se posveti glasbi, veselit će ga sve više, – pa ćemo dobiti materijal i bez ikakvih žrtva stvoriti gradsku glasbu. Na posao dakle! Prilike su tu tako pogodne – pa to isto i za pjevanje, koje se može u glazbenoj školi krasno njegovati!«¹²⁴

Tek se 1911. dogodio značajniji pomak u smjeru ustroja gradske glazbe. Na inicijativu upravitelja glazbene škole Ivana Horvata početkom godine osnovan je ansambl od 16 glazbenika dobrovoljaca kako bi se zadovoljila potreba za glazbom

¹²² [-y-]: Naša glasba, *Svjetlo*, 4 (17. 2. 1889) 7, 1. Usp. i ***: Gradska glasba, *Svjetlo*, 14 (5. 3. 1899) 10, 1.

¹²³ -y-: Naša glasba, II., *Svjetlo*, 4 (24. 2. 1889) 8, 1; ***: Mala pitanja, *Svjetlo*, 14 (19. 3. 1899) 12, 1.

¹²⁴ ***: Gradska glasba i glazbena škola, *Svjetlo*, 13 (11. 9. 1898) 37, 1-2.

na plesnim zabavama i manjim koncertima,¹²⁵ dok je u svibnju te godine »privremeni odbor za ustrojenje glazbenog društva« pozvao na donaciju dobrovoljnih priloga u svrhu osnutka građanske glazbe »za koju postoje svi preduvjeti i koja će pod okriljem gradjanstva odgovarati svim kulturnim i narodnim zahtjevima«. ¹²⁶ Odbor su činili sljedeći članovi: Josip Absac, Ivo Badovinac, Lavoslav Blau, Lazo Bordjoški, Pavao Fröhlich, Ivan Haslinger, Dragutin Hermann, Robert Hermann, Dragutin Hauptfeld, Ivan Horvat, o. Klaro Horvat, Vladimir Klipa, Žiga Kramer, Ivan Lach, Edmund Lukinić, Aladar Lukšić, Gustav Modrušan, Janko Njegovan, Vlatko Purebl, Robert Reiss, Vilim pl. Reiner, Josip Schneider, Armin Stern, Julio Weiss i Božo Vinković. ¹²⁷ U novinama je bio raspisan i natječaj za zaposlenje novih glazbenika (za dvije prve violine, jednu drugu violinu i za violu), a prednost se dala onim sviračima koji su već imali neko stalno zanimanje. ¹²⁸ U novinama *Sloga* istaknula se važnost te inicijative u Karlovcu s obzirom »na njegovu kulturu i na zahtjeve modernoga života [...] a glazba spada danas u prvi red modernih zahtjeva«. ¹²⁹ Potreba za glazbom bila je povezana i s organizacijom kupališta u Karlovcu, za koje se smatralo da mora pružati i kvalitetnu kulturnu ponudu u smislu glazbene zabave, što je bilo istaknuto i u ranijim člancima. ¹³⁰ Ali, dopisnik *Sloge* upozorio je i da glazba neće opstati bez stalne potpore, posebice kad popusti oduševljenje i smanji se broj (dobrovoljnih) financijskih podupiratelja, animirajući gradsko poglavarstvo da preuzme dio obaveza. ¹³¹ Kako se bilo najavilo, uskoro su osmišljena pravila novoga društva pod nazivom Glazbeno društvo u Karlovcu, kojega je svrha bila »njegovanje glazbe, ustrojenje i uzdržavanje gradjanske glazbe u gradu Karlovcu i unapredjivanje društvenosti«. ¹³² U Pravilima društva bilo je predviđeno uzdržavanje sredstvima od prinosa članova i darova te prihodi od zabava.

¹²⁵ Ivan HORVAT: Objava, *Sloga*, 2 (15. 1. 1911) 2, 4.

¹²⁶ ***: Glasbeno društvo i gradjanska gasba[!], *Sloga*, 2 (14. 5. 1911) 19, 2.

¹²⁷ ***: Glasbeno društvo i gradjanska gasba[!], *Sloga*, 2 (14. 5. 1911) 19, 2.

¹²⁸ »[...] Prednost imaju oni glasbenici, koji su izim gore navedenog glasbala vješti i kojem lime-nom glasbalu. a) U prvom redu uzeti će se u obzir na takove reflektante, koji već imadu ino kakove stalno zanimanje[!] kao: monter i za uvadjanje električne razsvjete; pomoćnici koje goder obrtničko-tr-govačke struke, te pisarnički pomoćnici za ured, koji su podpuno vješti hrvatskom jeziku u govoru i pismu. b) Ne bude li takovih, mogu na to mjesto reflektirati i takovi glasbenici, koji nemaju drugo za-nimanje. Glasbenik pod a) biti će za svoje sudjelovanje u orkestru posebno honoriran, dok će glasbenik pod b) biti namješten uz stalnu mjesečnu naknadu, te ne će za svoje sudjelovanje u orkestru moći traži-ti posebno kakovo honoriranje. [...]«. Ivan HORVAT: Oglas, *Sloga*, 2 (21.5.1911) 20, 3.

¹²⁹ ***: Gradska glazba, *Sloga*, 2 (23. 4. 1911) 16, 3.

¹³⁰ ***: Gradska glazba, *Sloga*, 2 (23. 4. 1911) 16, 3. Usp. i: ***: Gradska glazba, *Svjetlo*, 14 (5. 3. 1899) 10, 1; C. Cis: Povodom osnutka gradske glazbe, *Sloga*, 2 (21. 5. 1911) 20, 1.

¹³¹ C. Cis: Povodom osnutka gradske glazbe, *Sloga*, 2 (21. 5. 1911) 20, 1.

¹³² HDA, Zagreb, HDA-79-19-1608, Pravila Glasbenoga društva u Karlovcu, 1911. Pravila je odo-brila Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada 21. 1. 1913, br. 42689/1911.

Zaključak

Na temelju provedenog istraživanja novinskih napisa o glazbi u karlovačkom tisku vidljivo je kako su novinski izvori (bez obzira na subjektivnost iznošenja, poneke greške u podacima i fragmentiranost slike koju daju) ne samo vrijedni nego i nezaobilazni izvori za stvaranje slike o glazbenoj kulturi 19. stoljeća. U njima se nalaze i podatci koji se vrlo često nisu sačuvali kao zasebni fondovi institucija i društava, niti su bili navedeni u literaturi. Napisi u karlovačkom tisku nude bogat raspon tema: od najava i oglasa različitih vrsta koncerata i glazbenih zabava te izvještaja i osvrtu o njima do predstavljanja različitih aspekata rada gradskih glazbenih društava koji su predstavljali sliku samog grada, a i pojedinih dugotrajnijih ili kraćih organiziranih glazbenih inicijativa. Autori su napisa u najvećem broju slučajeva anonimni, a često se može pronaći napomena da članak ne potječe od uredništva.

Kao posebno zanimljivi izdvojeni su oni članci koji su raspravljali o organizaciji i radu pojedinih karlovačkih institucija i društava – Prvog hrvatskog pjevačkog društva »Zora«, Trgovačkog tamburaškog društva »Hrvatska«, Glazbene škole u Karlovcu te gradske glazbe. Količina podataka, od kojih je ovdje prikazan samo jedan mali dio, pokazuje da je glazba bila izuzetno važan društveni i kulturni faktor. Na temelju novinskih napisa vidljivo je da je Karlovac živio s glazbom, a kroz funkcioniranje glazbenih društava i institucija ogledala se potreba za glazbenom kulturom kao izrazom građanskog društva, odnosno želja karlovačkog građanstva da bude u skladu s modernim vremenom. Iznošenje pitanja o radu pojedinog društva te problemima i mogućim rješenjima u tisku preselilo je raspravu iz vježbaonice, učionice, gostionice i dvorane gradskog poglavarstva u javni prostor i tako odrazilo, ali i oblikovalo javno mnijenje. Dio napisa nesumnjivo je imao i političku pozadinu jer su se kroz njih pozicionirale i ogledale snage predstavnika gradske uprave. U pojedinim razdobljima opći se glazbeni fenomen izjednačavao s pojedinom gradskom inicijativom, kao npr. s pjevačkim društvom 1860-ih ili gradskom glazbom 1890-ih (realiziranom u prvom slučaju, a potencijalnom u drugom). U novinama se posebno ističe odgojni aspekt glazbe (kroz pjevanje u pjevačkom društvu, učenje sviranja u glazbenoj školi ili sviranje u gradskoj glazbi), ali i moralni, građanski odgoj – kroz muziciranje koje potiče poželjno društveno ponašanje, kao i vježbanje sloge bez koje se društva raspadaju. Kroz napise o Tamburaškom društvu »Hrvatska« promicala se i ideja o tamburi kao salonskom, građanskom instrumentu pogodnom ne samo za narodnu glazbu nego i za umjetničke dosege.

Njegovanje glazbe, povezano i s glazbenim obrazovanjem u gradskoj glazbenoj školi te zasnovano na dugoj tradiciji na koju su Karlovčani bili jako ponosni i na koju su se često pozivali, smatralo se tekovinom suvremenog svijeta i obrazovanog građanstva. To je posebno dolazilo do izražaja u raspravama o Glazbenoj školi u Karlovcu, njezinoj prošlosti, svrsi i organizaciji, kada su se iznosila i pot-

puno oprečna stajališta. U novinskim napisima (pri čemu je lokalni tisak bio od presudne važnosti) često su dolazili do izražaja oni elementi života institucija i društava koji su bili važni u trenutku kada su se događali, a tijekom vremena su se zaboravili, nadišli ili nadogradili iako u svakoj svojoj fazi ustvari predstavljaju kulturnu memoriju grada. U slučaju Karlovca, njegovi su se građani, kao što se pokazalo, formirali upravo kroz navedene institucije i društva.

U svakom slučaju, s obzirom na veću dostupnost i mogućnosti koje nude razne baze podataka i repozitoriji, čeka nas još puno posla, a tako i zanimljivih podataka spremnih da ih se (ponovno) otkrije.

IZVORI I LITERATURA¹³³

Gimnazija Karlovac, Program kraljevskoga maloga gimnazija u Karlovcu koncem školske godine 1870, 1871, 1872 i 1873, dostupno na: Digitalizirana školska izvješća (Kraljevska gimnazija Karlovac), Gimnazija Karlovac, web-stranica, <<https://www.gimnazija-karlovac.hr/digitalizirana-skolska-izvjesca.html>>.

HDA, Zagreb, HDA-13, izvještaji Ugarskom namjesničkom vijeću, Školski spisi (između 1837. i 1844).

HDA, Zagreb. HDA-13, Hrvatsko-slavonski spisi Kraljevskog ugarskog namjesničkog vijeća, D-2 Školski spisi, sv. 7 (44-45), spis 293.

HDA, Zagreb, Matična knjiga rođenih 1858-1899, Karlovac, Sv. Trojstvo, *FamilySearch baza podataka*, slika 315, <<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QS7-899X-DZ16?cc=2040054&wc=9R27-RMQ%3A391644801%2C392001501%2C392002201>>.

HDA, Zagreb, Matična knjiga umrlih 1788-1857, Karlovac, Sv. Trojstvo, *FamilySearch baza podataka*, slika 130, <<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QS7-L99C-RFGN?cc=2040054&wc=9R29-C6J%3A391644801%2C392001501%2C392002101>>.

HDA, Zagreb, Matična knjiga vjenčanih, 1785-1857, Karlovac, Sv. Trojstvo, *FamilySearch baza podataka*, slika 162, <<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QS7-L99C-P9RQ?cc=2040054&wc=9RK1-GPT%3A391644801%2C392001501%2C392002001>>.

HDA, Zagreb, HDA-79-19-1608, Pravila Glasbenoga društva u Karlovcu, 1911.

***: (Gčna. Marija Absac.), *Svjetlo*, 7 (6. 11. 1892) 45, 3.

***: (Glasbeni odbor.), *Svjetlo*, 7 (11. 9. 1892) 37, 4.

***: (Gradska glasba), Dopis. Karlovac, 10. lipnja 1884, *Svjetlo*, 1 (12. 6. 1884) 48, 3-4.

***: (Koncert »Hrvatske«), *Sloga*, 2 (27. 3. 1887) 13, 5.

***: † Dragutin Prolnik, *Karlovački glasnik*, 4 (9. 8. 1902) 32, 3.

***: † Franjo Forstik, *Karlovački glasnik*, 1 (8. 10. 1899) 2, 3.

***: † Franjo Vanišek, *Sloga*, 2 (31. 12. 1911) 52, 3.

¹³³ Novine kao izvor za ovaj rad koristile su se dijelom u izvornom obliku, dijelom s mikrofilmova u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a dijelom u digitalnom obliku putem portala Stare hrvatske novine <<http://dnc.nsk.hr/Newspapers/Default.aspx>> i Digitalne zbirke Gradske knjižnice »Ivan Goran Kovačić« Karlovac <<https://digitalna.gkka.hr/>>.

- ***: † Lavoslav Roksandić, *Svjetlo*, 4 (14. 7. 1889) 28, 1-3.
- ***: Česa sve nemamo, *Sloga*, 3 (24. 6. 1888) 26, 2-3.
- ***: Dopis. Karlovac, 10. lipnja 1884. (Gradska glasba.), *Svjetlo*, 1 (12. 6. 1884) 48, 3-4.
- ***: Dopisi. Iz Karlovca. Naša glasbena škola, *Svjetlo*, 6 (16. 8. 1891) 33, 5.
- ***: Dvie tri o društvih, *Karlovački viestnik*, 1 (20. 1. 1866) 3, 18-19.
- ***: Glasba u Karlovcu, *Karlovački glasnik*, 2 (20. 10. 1900) 43, 3.
- ***: Glasba, *Karlovački glasnik*, 2 (24. 11. 1900) 48, 3.
- ***: Glasbena škola i partes adnexae, *Svjetlo*, 8 (19. 11. 1893) 47, 2.
- ***: Glasbena škola, *Svjetlo*, 6 (11. 10. 1891) 41, 1-2.
- ***: Glasbene neprilike, *Svjetlo*, 7 (4. 9. 1892) 36, 2.
- ***: Glasbeni izpit, *Svjetlo*, 6 (9. 8. 1891) 32, 2.
- ***: Glasbeno društvo i gradjanska gasba[!], *Sloga*, 2 (14. 5. 1911) 19, 2.
- ***: Gradjanska glasba, *Svjetlo*, 7 (9. 10. 1892) 41, 2.
- ***: Gradska glasba i glasbena škola, *Svjetlo*, 13 (11. 9. 1898) 37, 1-2.
- ***: Gradska glasba, *Sloga*, 2 (23. 4. 1911) 16, 3.
- ***: Gradska glasba, *Svjetlo*, 14 (5. 3. 1899) 10, 1.
- ***: Gradska glasbena škola, *Svjetlo*, 21 (11. 1. 1905) 3, 5.
- ***: Gradska glasbena škola, *Svjetlo*, 21 (14. 1. 1905) 4, 5.
- ***: Gradski glasbeni odbor (Mjestna pitanja), *Glasonoša*, 1 (1. 10. 1905) 36, 2-3.
- ***: Gradski glasbeni zavod. Mjestna pitanja, *Glasonoša*, 2 (11. 2. 1906) 6, 3.
- ***: Gradski glazbeni zavod, *Svjetlo*, 21 (4. 1. 1905) 1, 2-3.
- ***: Gradski proračun za godinu 1900., *Svjetlo*, 14 (5. 11. 1899) 40, 1.
- ***: Iz grad. sjednice, III. Osnova pravila glasbene škole, *Svjetlo*, 6 (1. 11. 1891) 44, 3; 6 (8. 11. 1891) 45, 3; 6 (15. 11. 1891) 46, 3; 6 (22. 11. 1891) 47, 2; 6 (29. 11. 1891) 48, 2.
- ***: Iz Karlovca 21. ožujka. (Dopis) (Društveni koncert), *Narodne novine*, 35 (24. 3. 1869) 68, 3.
- ***: Izpit na grad. glasbenom zavodu, *Svjetlo*, 8 (2. 7. 1893) 27, 3.
- ***: Javni izpit ovogradske glasbene škole, *Svjetlo*, 9 (1. 7. 1894) 26, 2.
- ***: Još nješto o našim gradskim glazbama, *Glazbeni i kazališni vjesnik*, 1 (1904) 10, 72-73.
- ***: Karlovac, 31. svibnja. [Dopis] (Pjevačko društvo), *Karlovački viestnik*, 1 (2. 6. 1866) 22, 172.
- ***: Karlovac. Svašta, *Karlovački viestnik*, 1 (12. 5. 1866) 19, 149-150.
- ***: Koncert »Hrvatske«, *Sloga*, 1 (10. 10. 1886) 3, 1-2.
- ***: Mala pitanja, *Svjetlo*, 14 (19. 3. 1899) 12, 1.
- ***: Max Brava †, *Linzer Tages-Post*, 19 (2. 6. 1883) 28, 3.
- ***: Na gradskom glazbenom zavodu, *Glasonoša*, 2 (28. 10. 1906) 43, 3.
- ***: Na ovogradskoj glasbenoj školi, *Glasonoša*, 2 (14. 10. 1906) 41, 3.
- ***: Narodno pjevačko društvo u Karlovcu, *Glasonoša*, 2 (8. 11. 1862) 90, 3; 2 (12. 11. 1862) 91, 3.
- ***: Naša društva, *Svjetlo*, 3 (26. 6. 1886) 25, 2.
- ***: Naša društva. I. glavna skupština trgovačkog tamburaškog društva »Hrvatska«, *Sloga*, 2 (30. 1. 1887) 5, 2; 2 (6. 2. 1887) 6, 3.
- ***: Naša glasbena škola, *Svjetlo*, 11 (13. 9. 1896) 37, 1.
- ***: Nješto o vojničkim glazbama, *Glazbeni i kazališni vjesnik*, 2 (1906) 8-12, 80-81.
- ***: Opazke. Gradska glasba, *Svjetlo*, 14 (29. 10. 1899) 39, 3.
- ***: Pjevačko društvo, *Karlovački viestnik*, 1 (2. 6. 1866) 22, 172.
- ***: Pravila i naučne osnove gradske glazbene škole, *Glasonoša*, 2 (23. 9. 1906) 38, 3.
- ***: Program koncerta s plesom [...] 2. listopada o. g., *Sloga*, 1 (26. 9. 1886) 1, 4.

- ***: Prvi sastanak hrvatskih pjevačkih društva u Sisku, *Vienac*, 7 (1875) 21, 346-347.
- ***: Razprava gradskog proračuna za godinu 1900., *Karlovački glasnik*, 1 (19. 11. 1899) 8, pri-log.
- ***: Sielo »Hrvatske«, *Sloga*, 2 (16. 1. 1887) 3, 4.
- ***: Sjednica grad. zastupstva, 18. svibnja 1896, *Svjetlo*, 11 (24. 5. 1896) 21, 3.
- ***: Skupština grad. zastupstva od 24. listopada 1906, *Glasonoša*, 2 (11. 11. 1906) 45, 1-2.
- ***: Skupština gradskog zastupstva od 11. listopada 1899. (Nastavak), *Karlovački glasnik*, 1 (22. 10. 1899) 4, 2.
- ***: Skupština[!] grad. zastupstva, *Glasonoša*, 2 (25. 2. 1906) 8, 3.
- ***: Tri zavoda, *Svjetlo*, 11 (29. 3. 1896) 13, 1-2.
- ***: U Karlovcu, 30. srpnja. (Dopis) (Pogled na naše odnošaje), *Narodne novine*, 57 (31. 7. 1891) 173, 4.
- ***: U Karlovcu, 31. siečnja, *Karlovački viestnik*, 1 (2. 2. 1861) 10, 40.
- ***: Uprava pjevačkog društva »Kola«, *Obzor*, 36 (28. 8. 1895) 196, 2.
- ***: Za gradjansku glasbu, *Svjetlo*, 13 (21. 8. 1898) 34, 3.
- ***: Zaključak školske godine u glasbenom zavodu, *Narodne novine*, 57 (23. 7. 1891) 166, 4.
- c -: Karlstadt. Am 3. d. M. hatten wir [...], *Der Pilger*, 2 (novi tečaj) (11. 8. 1842) 18, 83.
- i -: Čitali smo oglas [...], *Svjetlo*, 11 (13. 9. 1896) 37, 1.
- n-: Gradske stvari. 23. Kriza u »Zori«, *Sloga*, 2 (19. 11. 1911) 46, 1.
- [-y-]: Naša glasba, *Svjetlo*, 4 (17. 2. 1889) 7, 1.
- y-: Naša glasba. II., *Svjetlo*, 4 (24. 2. 1889) 8, 1
- y-: Naša glasba. II., *Svjetlo*, 4 (24. 2. 1889) 8, 1.
- AJANOVIĆ, Ivona: Bosiljevac, Aleksandar (Šandor), *Hrvatski biografski leksikon, internetsko izdanje*, 1989, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2509>>.
- BARLÈ, Janko: Franjo Serafin Vilhar, *Sv. Cecilija*, 16 (1922) 3, 67-68.
- BEZIĆ, Nada: Tamburica – hrvatski izvozni proizvod na prijelazu 19. u 20. stoljeće, *Narodna umjetnost*, 38 (2001) 2, 97-115.
- BLAŽEKOVIĆ, Zdravko – MAJER-BOBETKO, Sanja – DOLINER, Gorana: *Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću*, Zagreb: HMD, 2009.
- BLAŽEKOVIĆ, Zdravko: *Glazba osjenjena politikom. Studije o hrvatskoj glazbi između 17. i 19. stoljeća*, Zagreb: Matica hrvatska, 2002.
- C. Cis: Povodom osnutka gradske glazbe, *Sloga*, 2 (21. 5. 1911) 20, 1.
- CVETKO, Dragotin: Vilhar, Franjo Serafin (1852-1928), *Slovenska biografija*, SAZU, ZRC SAZU, 2013, <<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi789403/#slovenski-biografski-leksikon>>.
- D. L. [Dušan Lopašić]: Koncert »Hrvatske«, *Sloga* 1 (10. 10. 1886) 3, 1-2.
- g.: (Izpit učenika glasbenog zavoda.), *Svjetlo*, 1 (29. 7. 1884) 61, 3.
- GIOZIO, D.: Naša društva. I. glavna skupština trgovačkog tamburaškog društva »Hrvatska«, *Sloga*, 2 (30. 1. 1887) 5, 2.
- GIOZIO, D.: Naša društva. I. glavna skupština trgovačkog tamburaškog društva »Hrvatska« (Konac), *Sloga*, 2 (6. 2. 1887) 6, 3.
- GOGLIA, Antun: *Domaći violinisti u Zagrebu u XIX. i XX. stoljeću*, Zagreb: Sveta Cecilija, 1941.
- [Gradina]: Glasbena učiona, *Sloga*, 2 (16. 1. 1887) 3, 2.
- [Gradina]: Glasbena učiona II, *Sloga*, 2 (22. 1. 1887) 4, 1-2.
- [Gradina]: Glasbena učiona III, *Sloga*, 2 (30. 1. 1887) 5, 1-2.

- Gradina: Glasbena učiona IV, *Sloga*, 2 (6. 2. 1887) 6, 1-2.
- HEGEDIĆ, Vjekoslav: Poziv u glasoviračku školu, *Svjetlo*, 7 (11. 9. 1892) 37, 2.
- HORVAT, Ivan: Objava, *Sloga*, 2 (15. 1. 1911) 2, 4.
- HORVAT, Ivan: Oglas, *Sloga*, 2 (21.5.1911) 20, 3.
- HUDOVSKY, Zoran: *Historijat muzičke škole u Karlovcu (do 1941)*, radnja za stručni ispit, 1959, Muzička akademija u Zagrebu, S-64.
- Jedan gradjan: Dopisi. Karlovac, 16. listopada 1884. (Zanovetanja.), *Svjetlo*, 1 (19. 10. 1884) 84, 3-4.
- Jedan gradjan: Dopisi. Karlovac, 24. listopada 1884., *Svjetlo*, 1 (26. 10. 1884) 86, 2-3.
- JELACIĆ, Božena: *180 godina glazbenog školstva u Karlovcu*, Karlovac: Muzička škola, 1984.
- Kapelnik: Naše gradske glazbe i njihovi kapelnici, *Glazbeni i kazališni vjesnik*, 1 (1904) 8-9, 55-56.
- KIDRIČ, Francè: Podvinsky Emanuel (1788-1853), *Slovenski biografski leksikon*, SAZU – ZRC SAZU, 2013, <<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi440351/>>.
- KLARIĆ, Gjuro: Karlovačko pjevačko društvo, *Karlovački vjestnik*, 1 (13. 1. 1866) 2, 9-10.
- KOBLAR, France: Tomšič, Ljudevit, *Slovenska biografija online*, 2013 <<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi711854/>>.
- [KRAJACIĆ, Ljudevit]: *Spomen-knjiga Prvog hrvatskog pjevačkog društva »Zora« u Karlovcu: 1858-1908*, Karlovac: Naklada pjev. društvo »Zora«, 1910.
- KREACIĆ, Goranka: O obiteljskim vezama triju karlovačkih građanina iz 19. stoljeća: Alojza Duquenoisa, Ivana Reichherzera i Franza Zihaka, *Arhivski vjesnik*, 62 (2019) 1, 157-184.
- LOPAŠIĆ, Dušan: »Zora« I. hrvatsko pjevačko društvo u Karlovcu. *Poviestne crtice: 1858. – 1892.*, Karlovac: Naklada i tisak Dragutina Hauptfelda, 1892.
- M.: Opet gradska glasbena škola, *Glasonoša*, 3 (6. 1. 1907) 2, 2.
- M. F. [Milutin Farkaš]: Nješto o razvitku tambure, *Tamburica*, 1 (1903) br. 1 – br. 6, 1-2.
- MAROŠEVIĆ, Grozdana: *Glazba četiriju rijeka. Povijest glazbe Karlovačkog Pokuplja*, Zagreb: IEF – HMD, 2010.
- Natječaji povodom preustrojenja glasbene škole narod. zemalj. glasbenoga zavoda u Zagrebu, br. 104 – 1891. (3220), *Narodne novine*, 57 (4. 7. 1891) 150, 6.
- OTT, Ivan – POLOVIĆ, Draženka – ŠČEDROV, Ljiljana: *Pjesmom za dom. Prvo hrvatsko pjevačko društvo »Zora«, Karlovac 1858-2008*, Karlovac: Gradsko kazalište Zorin dom – Grad Karlovac, 2008.
- OTT, Ivan (ur.): *Karlovački leksikon*, Zagreb: Školska knjiga, 2008.
- OTT, Ivan: »Zora« i »Zorin-dom«, od početaka do drugog svjetskog rata, *Svjetlo*, (1998) 3-4, 8-12.
- PINTAR, Marijana: Honsa, Dragutin (Honza, Karel), *Hrvatski biografski leksikon, internetsko izdanje*, 2002, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7772>>.
- PLEŠE, Branko: Fabković, Skender (Aleksandar), *Hrvatski biografski leksikon, internetsko izdanje*, 1998, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=5798>>.
- PRANJKO, Klara: Klarić, Gjuro, *Hrvatski biografski leksikon, internetsko izdanje*, 2009, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10449>>.
- RADAUŠ, Tatjana: Accurti, Dragutin, *Hrvatski biografski leksikon, internetsko izdanje*, 1983, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=283>>.
- RAMEIS, Emil: *Die österreichische Militärmusik – von ihren Anfängen bis zum Jahre 1918*, Tutzing: Hans Schneider, 1976.

- SCHNEIDER, Marijana: U Karlovcu 1840-ih, u: I. Vrbanić (ur.): *Zbornik Gradskog muzeja Karlovac*, 1, Karlovac: Gradski muzej, 1964, 65-83.
- SRB DEBRNOV, Josef: *Slovník hudebních umělců slovanských* [rukopis], sv. 2, 143, Národní muzeum, Prag, sign. ABE370, <<https://www.digitalniknihovna.cz/nm/uuid/uuid:969c00f5-875f-42f0-b42b-bf8c16299154>>.
- St-ć: Naša glasbena škola, *Svjetlo*, 11 (13. 9. 1896) 37, 1.
- STROHAL, Rudolf: *Grad Karlovac opisan i orisan*, Karlovac: VI. nakl. (Tisak M. Fagine), 1906.
- ŠABAN, Ladislav: *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, Zagreb: HGZ, 1982.
- ŠČEDROV, Ljiljana (ur.): *Glazbom kroz povijest Karlovca*, Karlovac: Glazbena škola Karlovac – Karlovačka županija, 1994.
- ŠČEDROV, Ljiljana: Franz Zihak: »prvi zakonski učitelj glazbe ugovorom postavljen u kraljevskom gradu Karlovcu«, u: Vjera Katalinić – Zdravko Blažeković (ur.): *Glazba, riječi i slike. Svečani zbornik za Koraljku Kos / Music, Words, and Images. Essays in Honour of Koraljka Kos*, Zagreb: HMD, 1999, 261-271.
- [ŠIROLA, Stjepan]: Naša društva, *Karlovački glasnik*, 2 (7. 1. 1900) 2, 1.
- [ŠIROLA, Stjepan]: Naša društva, *Karlovački glasnik*, 2 (1. 1. 1900) 1, 2; 2 (7. 1. 1900) 2, 1-2.
- ŠOJAT, Lada – KUNČIĆ, Meri – ROGIĆ MUSA, Tea: Lukšić, Abel, *Hrvatski biografski leksikon, internetsko izdanje*, 2018-2021, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11977>>.
- ŠVOGER, Vlasta: Kušlan, Dragojlo (Kuschland; Dragutin, Karlo), *Hrvatski biografski leksikon, internetsko izdanje*, 2013, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11593>>.
- TOMIĆ FERIĆ, Ivana: Glazbenička aktivnost Ante Katunarića u Splitu početkom 20. stoljeća, *Kulturna baština*, 37 (2011), 419-444, <<https://hrcaj.srce.hr/90037>>.
- VRBETIĆ, Marija – SZABO, Agneza: *Karlovac na razmeđu stoljeća: 1880 – 1914*, Zagreb: Školska knjiga, 1989.
- VRBETIĆ, Marija: Kronika glazbenog života Karlovca od 1884. do 1904. godine, *Zvuk*, (1984) 2, 50-59.
- VRBETIĆ, Marija: Novinstvo u Karlovcu 1841-1941, u: Đuro Zatezalo (ur.), *Karlovac: 1579-1979*, Zagreb: Historijski arhiv u Karlovcu, 1979, 303-328.

*Summary*DISCUSSIONS ON MUSIC INSTITUTIONS AND SOCIETIES
IN THE KARLOVAC PRESS OF THE »LONG« NINETEENTH CENTURY

In this article, existing knowledge about the musical life of Karlovac will be complemented by a more detailed reading of newspaper articles about music in the »long« nineteenth century. The importance of the local press, which was very rich in Karlovac, especially comes to the fore for news about musical life and musical occasions. In the framework of this research, the following newspapers in the Croatian language were taken into account: *Karlovački vjestnik* (1861), *Glasonoša* (1861-1865), *Karlovački vjestnik* (1866), *Svjetlo* (1884-1905), *Sloga* (1886-1888), *Karlovački glasnik* (1899-1903), *Glasonoša* (1905-1909) and *Sloga* (1910-1919). The following questions were asked: How important was music as a cultural and social factor in the city? Which individuals, institutions and societies related to music were written about? Who initiated and encouraged the musical life of the city and discussions about it? Special attention was paid to discussions about the musical institutions and societies of Karlovac, which are divided into several thematic groups: 1) the First Croatian Singing Society »Zora« and the Merchant's Tamburitza Society »Hrvatska«; 2) the Music school in Karlovac; 3) the issue of Town Music and the attitude towards military music.